

Γεώργιος Π. Αργυριάδης

Γραμματική της Κοινής Νεοελληνικής

εμπλουτισμένη με νέα
χρηστικά στοιχεία

ISBN 978-960-456-494-1

© Copyright: Αργυριάδης Γεώργιος, Εκδόσεις Ζήτη, Απρίλιος 2018

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη και συγγραφέα κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

**Εκτύπωση
Βιβλιοδεσία**

Π. ΖΗΤΗ & ΣΙΑ Ι.Κ.Ε.

18ο χλμ Θεσσαλονίκης - Περαιάς

Τ.Θ. 4171 • Περαιά Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19

Τηλ.: 23920 72222 - Fax: 23920 72229 • e-mail: info@ziti.gr

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗ**

www.ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

Αρμενοπούλου 27 - 546 35 Θεσσαλονίκη • Τηλ.: 2310 203720 • Fax 2310 211305

e-mail: sales@ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ:

Χαριλάου Τρικούπη 22 - Τ.Κ. 106 79 Αθήνα • Τηλ.-Fax: 210 3816.650

e-mail: athina@ziti.gr

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: www.ziti.gr

Πρόλογος

Για τον πολιτισμό μας, αρχαίο και νέο, έχουν γραφτεί πάμπολλα βιβλία. Δε λείπουν, ωστόσο, στις μέρες μας και οι Γραμματικές για τη νέα ελληνική γλώσσα. Οι Γραμματικές αυτές, γραμμένες στην εποχή τους με σκοπό και περιεχόμενο σύμφωνα με τις προσωπικές αντιλήψεις των συγγραφέων τους, διόλου δεν καθιστούν περιττή μιαν καινούρια Γραμματική που συνδυάζει τη λειτουργική με την επικοινωνιακή θεώρηση της γλώσσας μας, που αναλύει τα θέματα σε βάθος και δεν αποτελεί μιαν απλή περιγραφή γνωστών γλωσσικών φαινομένων, αλλ', απεναντίας, προσπερνά τους γραμματικούς περιορισμούς του πρόσφατου παρελθόντος, συμπληρώνει όσα πρέπει να υπάρχουν σήμερα, ερμηνεύει διεξοδικά τα γλωσσικά φαινόμενα, ικανοποιεί τις σχολικές απαιτήσεις και βοηθά τον αναγνώστη προσφέροντάς του εύρος επικοινωνίας και βελτιώνοντάς του τα μέσα που του παρέχει συνολικά η ελληνική γλώσσα.

Η παρούσα Γραμματική δεν είναι μια πρώτη αναζήτηση της μορφής της νέας μας γλώσσας ούτε διστακτική απέναντι στις αρχαίες ή στις μεταγενέστερες λόγιες λέξεις, που η παιδεία και οι άλλες ανάγκες της κοινωνίας ξανάφεραν στη νέα γλώσσα και που ολοένα πληθύνονται. Αυτές τις λέξεις η νέα γλώσσα τις αφομοιώνει γραμματικά και έτσι οι χρήστες δε θα έχουν δυσκολία να τις μαθαίνουν και να τις χρησιμοποιούν ως καθαρά νεοελληνικές (δημοτικές). Στο παρόν βιβλίο υπάρχει αφθονία τέτοιων λέξεων, δηλαδή ουσιαστικών, επιθέτων, αντωνυμιών, ρημάτων, μετοχών και ακλίτων, επιλεγμένων όλων με το κριτήριο της χρησιμότητάς τους στην πνευματική μας ζωή. Η καταγραφή τους στη Γραμματική αυτή σκοπό έχει να ξέρει ο καθένας μας τον τρόπο, με τον οποίο σχηματίστηκαν, τη σημασία τους, την προέλευσή τους, την ορθογραφία τους και, προπαντός, τη σωστή κλίση τους, πράγμα που δεν είναι αυτονόητο για τον κάθε χρήστη, όπως διαπιστώνουμε καθημερινά στον προφορικό και γραπτό λόγο.

Η παλιά μου έκδοση* «Νεοελληνική γλώσσα: Ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις» (1990) παρουσίαζε τις ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις της γλώσσας μας σε δύο ενότητες, δηλαδή αποσκοπούσε αφενός να δώσει τη δυνατότητα στους αναγνώστες να μάθουν ορισμένα στοιχεία από την ιστορία της γλώσσας μας σ' όλες τις εξελικτικές φάσεις της και αφετέρου να έχουν μια στοιχειώδη γνώση για ορισμένα θέματα της Γενικής Γλωσσολογίας. Από την άποψη αυτήν η καινούρια έκδοση «Γραμματική της κοινής νεοελληνικής γλώσσας», μετά από είκοσι ετών νέες αναζητήσεις, δεύτερες και τρίτες σκέψεις και αδιάκοπη επεξεργασία, παρουσιάζει λεπτομερή εξέταση των δέκα μερών του λόγου και προσεγμένη προσέγγιση προς μια μορφή της γλώσσας διευρυμένη και σύγχρονη.

Φυσικά, η γλώσσα μας –όπως και κάθε γλώσσα– είναι ζωντανός οργανισμός που διαρκώς εξελίσσεται, έχοντας μέσα της ευλυγισία και μεγάλη ικανότητα προσαρμογής.

Το νέο μου βιβλίο προσεγγίζει διαφορετικά τη Γραμματική της σύγχρονης γλώσσας μας, καθότι περιλαμβάνει συνολική περιγραφή αυτής, λεπτομερή εξέταση των γραμματικών φαινομένων σ' όλα τα μέρη του λόγου, με σαφήνεια και πληρότητα· την εμπλουτίζει με νέα χρήσιμη ύλη και επιδιώκει να εμπεδωθούν αυτά με ποικίλους πίνακες, με άφθονα παραδείγματα και με πολλούς ρυθμιστικούς κανόνες.

Ως απόμαχος εκπαιδευτικός, αφού ξανακοίταξα τις σημειώσεις μου από την πολύχρονη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, αρχαίας και νέας, και αφού έκαμα μερικές συμπληρώσεις –όπου έπρεπε να γίνουν–, προχώρησα στη συγγραφή και της παρούσας Γραμματικής έχοντας υπόψη τη σημερινή πραγματικότητα της κοινής νεοελληνικής γλώσσας μας.

* Αργυριάδης, Γ.Π. (1990). *Νεοελληνική γλώσσα - Ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

Το παρόν βιβλίο έρχεται ως βοήθημα για κάθε χρήστη που θέλει να μιλάει και να γράφει σωστά· ιδιαίτερα γι' αυτούς που έχουν το προνόμιο να διδάσκουν στα σχολεία τη νέα μας γλώσσα, όπως μιλιέται και γράφεται σήμερα.

Έτσι, στο βιβλίο γίνεται εκτενής λόγος για τον χρόνο ή την ποσότητα των συλλαβών σχετικά με τον τονισμό των λέξεων και δίνονται κανόνες για τη μετακίνηση του τόνου σύμφωνα με τον γνωστό **νόμο της τρισυλλαβίας**, που ισχύει και στη νέα μας γλώσσα παρά την απώλεια της μακρότητας και της βραχύτητας των συλλαβών (§35, σημ. 1-2 και παρατήρηση, §63, §§64-72, §73α'-β', §397α'-δ', §446α'-β').

Επιπλέον, έχουν καταχωριστεί και λέξεις με **ασημειώτη δασύτητα** (παλιά, *δασυνόμενες λέξεις*), οι οποίες επηρεάζουν συλλαβές κατά τη σύνθεση ή λέξεις γειτονικές (πάθη των φθόγγων) ως προς τη μορφή και τον τονισμό τους (§§74-76).

Στο ζήτημα του επιτονισμού και της στίξης εξετάζονται λεπτομερώς όλα τα σημεία στίξης με πάμπολλα παραδείγματα από τον χώρο της λογοτεχνίας, ώστε ν' αποδίδεται με ακρίβεια το πραγματικό νόημα του κειμένου και όχι κάποιο κοντινό ή τελείως άσχετο (§§88-124).

Σπουδαία θέση στα πλαίσια της σφαιρικής πραγμάτευσης της γλώσσας κατέχουν και **οι εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων** (φθογγικά πάθη) και για τον λόγο αυτόν η εξέτασή τους απλώνεται σε πολλά είδη, αναλυτικά, για να συμβάλουν στην άρτια χρήση του λόγου και στην πλατιά γνώση των νόμων και των κανόνων για τις ποικίλες μεταβολές των λέξεων και, προπαντός, για την ορθογραφία τους (§§125-171).

Στο βιβλίο καταγράφονται και κλίνονται, εκτός από τα ομαλά, και ανώμαλα ουσιαστικά –τα λεγόμενα αρχαιόκλιτα ουσιαστικά– (αρσενικά, θηλυκά, ουδέτερα) και ουσιαστικοποιημένα επίθετα που, σήμερα, κυκλοφορούν ευρύτατα στη νέα μας γλώσσα είτε ως απλά είτε ως σύνθετα σε στερεότυπες φράσεις (§434, ε', 1-4). Επίσης, κατατάσσονται στα **ομαλά επίθετα** (όχι στα ανώμαλα) και κλίνονται στην κατηγορία τους τα λεγόμενα αρχαιόκλιτα επίθετα, σιγμόληκτα, ισοσύλλαβα, τριγενή και δικατάληκτα σε -ης, -ης, -ες και -ής, -ής, -ές, αφού έχουν επικρατήσει πια και χρησιμοποιούνται. Συχνότατα λέμε και ακούμε άλλους να λένε: *τους θυελλώ-*

δεις ανέμους, την ασφαλή πορεία της οικονομίας, τα δασώδη τεμάχια της αττικής γης κ.ά.π. (§453, I–II).

Και των **αριθμητικών** η εξέταση είναι εκτεταμένη και προσπερνά τα καθιερωμένα. Καταχωρίζονται σε μακροσκελείς καταλόγους όλα τα είδη των αριθμητικών επιθέτων και των ουσιαστικών, χωρίς να παραλείπεται η κλίση κάθε είδους. Επιπλέον, σημειώνεται η γραφική παράσταση των αραβικών, των ελληνικών και των λατινικών αριθμών σε ανάλογους καταλόγους και πίνακες. Γίνεται ειδική αναφορά στα λάθη που παρατηρούνται στα αριθμητικά, ιδίως στο στίγμα (ς'), στα τακτικά αριθμητικά και γενικά στην κλίση όλων των αριθμητικών (§§ 471-500).

Και το **ρήμα** της νέας μας γλώσσας έχει ξεχωριστή μεταχείριση εδώ. Γίνεται χρήσιμο άνοιγμα στο κλιτικό σύστημά του, όπου προστίθενται προσωπικές και απρόσωπες εγκλίσεις και ορισμένα πρόσωπα εγκλίσεων στις δύο συζυγίες (υποτακτικές, προστακτικές, βλ. §§ 586-593, 598-615), για να έχουν οι χρήστες μεγαλύτερη ευχέρεια στον γραπτό λόγο και στην καθημερινή τους επικοινωνία. Ενισχυτικά παρατίθενται και κατάλογοι ρημάτων από τις δύο συζυγίες και από τις δύο φωνές. Σημαντική θέση, όμως, κατέχει η συμπλήρωση και η ευρύτερη εξέταση της **επιθετικής** και **επιρρηματικής** μετοχής (λαϊκής και λόγιας) και στις δύο φωνές (§§ 537, 645-647, 653).

Στη σημερινή μας γλώσσα, την ακαταλάγιαστη Νεοελληνική κοινή, άρχισαν να εισχωρούν και να κυκλοφορούν τελευταία και **μετοχές** που ανήκουν στο κλιτικό σύστημα του αρχαίου ρήματος. Χρησιμοποιούνται συνήθως στους χρόνους ενεστώτα, παρατατικό, αόριστο α' και β' και παρακείμενο των δύο φωνών στον προφορικό και, προπαντός, στον γραπτό λόγο της διοίκησης, της επιστήμης, της δημοσιογραφίας, της καθημερινότητας κλπ. Τούτο συμβαίνει, γιατί οι μετοχές αυτές αφενός αναπληρώνουν τα ελλείμματα αντίστοιχων επιθέτων και αντικατασταίνουν μακροσκελείς δευτερεύουσες προτάσεις, αναλυμένες με ποικίλους συνδέσμους και αντωνυμίες, και αφετέρου σχηματίζουν λόγο συνεπτυγμένο και συνθετότερο, πράγμα που απαλλάσσει τους χρήστες από τον κόπο να αναζητούν κατάλληλες λεκτικές διατυπώσεις... (νόμος της ήσσονος προσπάθειας).

Δυστυχώς, όμως, μερικοί χρήστες από έλλειψη παιδείας προφέρουν τις αρχαιοκλίτες αυτές μετοχές με λάθη, με τύπους ακαθόριστους, που κανένας δεν μπορεί με ακρίβεια να προβλέψει ποια θα είναι η τελική διαμόρφωσή τους μες στην εξελικτική πορεία της γλώσσας, όπως π.χ. λένε: *ζήτησαν την ανάκληση των εγκριθέντων [SIC] συμφωνιών της τρόικας' απαιτούν την επικύρωση του παλιού σχηματισθέντα Προεδρικού Διατάγματος' οι δηλωθέντες [SIC] αποδείξεις κ.ά.π.*

Δεν κατακρίνεται κανένας και τίποτε. Κανένας δεν επιζητεί το λάθος' τα αίτια είναι κοινωνικά και πολιτιστικά. Ο καθένας –με γλωσσική κατάρτιση ή χωρίς– που συμμετέχει στην κοινωνία είναι αξιοσέβαστος. Κατιτί που δεν ήρθε από δική του θέληση, αλλά το άκουσε ή το είδε γραμμένο, το μιμείται, το κάνει κτήμα του και το συνηθίζει –πουθενά δεν του είπαν το σωστό– και όταν το λέει ή το γράφει εσφαλμένα, δε φταίει ο ίδιος' δεν παύει, όμως, να είναι έλλειμμά του.

Στις μέρες μας οι συμπολίτες πολύ περισσότερο μιλάνε και ακούνε τη γλώσσα και λιγότερο τη γράφουν ή τη διαβάζουν. Έτσι, με την αυξανόμενη αναβάθμιση του προφορικού λόγου ως «μητρικής» γλώσσας ανατράπηκε η ισορροπία ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό λόγο, με αποτέλεσμα να δίνεται η εντύπωση σήμερα ότι η νέα γλώσσα έχει δύο μορφές, την προφορική (τη δημοτική) και τη γραπτή της (την καθαρεύουσά της!).

Η ουσία του προβλήματος, όπως έχει προαναφερθεί, βρίσκεται στη μετάδοση γνώσεων, στη συστηματική διδασκαλία της γλώσσας στο σχολείο, για να μπορέσει η σύγχρονη κοινωνία να διαιωνίσει την κληρονομιά που έχει συγκεντρώσει επί τρεισήμισι χιλιετίες.

Η παρούσα Γραμματική είναι και *ιστορική*. Παρουσιάζει τα γραμματικά φαινόμενα, όπως ρυθμίστηκαν και καθορίστηκαν μέχρι σήμερα για σχολική και δημόσια χρήση. Βασίζεται στη θεώρηση της πολύχρονης χρήσης και της εξέλιξης, της μορφής και της σχέσης που έχουν τα σύγχρονα στοιχεία με τα αρχαία, τον «*παππῶν ἔρανον*», που είναι πολλά και μας παρέχουν επιστημονικό υλικό για τη μελέτη της γλώσσας μας και, ιδιαίτερα, για την ερμηνεία πολλών γραμματικών μεταβολών. Με άλλα λόγια, έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την απώλεια ή τη διατήρηση ή την ανανέωση ορισμένων στοιχείων. Τα φαινόμενα αυτά τα ερευνά, τα καταγράφει και τα εξηγεί, επειδή η λύση των αποριών στη γλωσσική μόρφωση

είναι απαραίτητη και εποικοδομητική. Φυσικά, στην αρχή του βιβλίου είναι καταχωρισμένη και η εισαγωγή με τη σύντομη ιστορία για τη διαδοχική μεταβολή της γλώσσας μας από τα παλιά μέχρι σήμερα.

Επιπλέον, είναι και *λειτουργική*. Δίνει κανόνες της γλώσσας μας που εξασφαλίζουν σωστή γραφή και καλή επικοινωνία. Πολλά από τα θέματα εσωτερικής διάρθρωσης, λειτουργίας και ορθογραφίας αναλύονται με σαφήνεια και πληρότητα.

Παρέχει τη δυνατότητα στους χρήστες να βελτιώσουν την ποιότητα του προφορικού και του γραπτού λόγου τους με την αξιοποίηση των τρόπων και των μέσων, που τους δίνει η σημερινή γραμματική, ως προς τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα αριθμητικά, τις αντωνυμίες, τους τύπους του ρήματος, τα είδη των μετοχών και τα άκλιτα μέρη του λόγου με προσθήκες και προσαρμογές στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Οι γραμματικοί τύποι που πραγματεύεται η παρούσα Γραμματική έχουν καθιερωθεί με τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής [1941])* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη και της Επιτροπής* του, η οποία αναγνωρίστηκε από την Πολιτεία (1976, 1982) ως η μόνη επίσημη Γραμματική της γλώσσας μας. Φυσικά, το τυπικό της λαϊκής γλώσσας συμπληρώνεται με πολλούς λόγιους τύπους και από άλλες ανάγκες που αναφέρονται πιο πάνω.

Εβδομήντα εφτά χρόνια που πέρασαν από τότε (1941) συμπίπτουν με την κρίση της γλώσσας, με τη διμορφία της (Καθαρεύουσα-Δημοτική), με τη διστακτικότητα για την ωφελιμότητα της διδασκαλίας των γραμματικών κανόνων της νέας γλώσσας. Συμπίπτουν, επίσης, με τον διαχωρισμό της υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε βαθμίδες, με την κατάργηση της καθαρεύουσας, την καθιέρωση της Δημοτικής σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαί-

* Σύμφωνα με την από 14 Δεκεμβρίου 1938 απόφαση του (τότε) Υπουργείου των Θρησκευμάτων και της Εθνικής Παιδείας καταρτίστηκε Επιτροπή, για να συντάξει Γραμματική της Δημοτικής για τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς με Πρόεδρο και εισηγητή τον Μανόλη Τριανταφυλλίδη, άλλοτε καθηγητή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, και μέλη: τους Κλέανδρο Λάκωνα, λογοτέχνη, Θρασύβουλο Σταύρου, γυμνασιάρχη, Αχιλλέα Τζάρτζανο, άλλοτε εκπαιδευτικό σύμβουλο, και Βασίλειο Φάβη, τότε συντάκτη του Λεξικού της Ακαδημίας και μετέπειτα καθηγητή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αφού διέκοψε τη συνεργασία του με την Επιτροπή. Σ' αυτούς προστέθηκε ως γραμματέας ο Νικόλαος Ανδριώτης, συντάκτης τότε του Λεξικού της Ακαδημίας και μετέπειτα καθηγητής στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τον οποίο είχε καθηγητή του στη Γλωσσολογία ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου.

δευσης, στους φορείς της διοίκησης και γενικά στους οργανισμούς του κράτους κλπ. Έτσι, όσοι έγραφαν, εξοικειωμένοι με την καθαρεύουσα ως τότε, βρέθηκαν ξαφνικά στην ανάγκη να γράψουν στη Δημοτική, με αποτέλεσμα να μεταγλωττίζουν ανεπιτυχώς την καθαρεύουσα, να ανακατεύουν τύπους των δύο μορφών της γλώσσας και να δημιουργούν νέους που δεν ανήκουν στη Δημοτική, όπως π.χ. *αντέγραψέ το, ανέλαβέ τους, ελαχιστότατος, η αθέτηση των συμφωνηθέντων υποχρεώσεων, στις σήραγγες υπήρχαν πολλοί είσοδοι, εσυνείσφερε εκουσίως, υπηρέτησε σαν γεωπόνος, 5^α τεύχος, 2^η Διεύθυνση κ.ά.π.*

(**Τα σωστά:** *αντίγραψέ το, ανάλαβέ τους, ελάχιστος, ... των συμφωνηθεισών..., ...πολλές είσοδοι, συνεισέφερε..., ... ως γεωπόνος, 5ο τεύχος, 2η Διεύθυνση* [χωρίς τις παράλληλες παύλες τα τακτικά αριθμητικά]).

Για τις πιο πάνω περιπτώσεις και για πάρα πολλές άλλες δίνονται επαρκείς εξηγήσεις στα οικεία κεφάλαια του βιβλίου.

Μολονότι ήξερα καλά από την πολύχρονη δουλειά μου ότι θα συναντούσα ποικίλα προβλήματα πραγματευόμενος τα γραμματικά φαινόμενα της νέας γλώσσας μας, όμως αποφάσισα –σεβόμενος τη σχολική πραγματικότητα και τη σημερινή γλωσσική κατάσταση της κοινωνίας– να συγγράψω το παρόν βιβλίο «σαν συνέχεια του διδακτικού μου έργου» για τη γλώσσα, η οποία και στις μέρες μας μεταβάλλεται παρουσιάζοντας τύπους ευμετάβλητους, ρευστούς, ακαταλάγιαστους, έτοιμους να αλλοιωθούν ή να προσαρμοστούν, θέματα που αναπτύσσονται διεξοδικά στις επόμενες σελίδες, στα οικεία κεφάλαια των γραμματικών φαινομένων.

Όσοι χρήστες θα έχουν λίγο χρόνο διαθέσιμο να ρίξουν μια ματιά και σ' αυτόν εδώ τον πρόλογο, ας ξέρουν ότι την εργασία αυτήν την έγραφα έχοντας διαρκώς στο μυαλό μου τη σκέψη να φανώ, όσο γίνεται, πιο χρήσιμος. Έτσι, στις επόμενες σελίδες θα βρουν πλατιές αναλύσεις των γραμματικών φαινομένων, ρυθμιστικούς κανόνες πολλούς, παραδείγματα κατάλληλα για την εμπέδωση των κανόνων και προσωπικές θέσεις για διάφορους γραμματικούς τύπους, ιδιαίτερα για τις μετοχές και τις εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων της κληρονομημένης γλώσσας μας.

Ελπίζω ότι το βιβλίο αυτό θα τους φανεί κατατοπιστικό και ότι, αφού θα το έχουν διαβάσει, θα αντιληφθούν τότε, πολύ καλά, ποια θέση πρέπει να κατέχει σήμερα η συστηματική διδασκαλία της Γραμματικής και του Συντακτικού της Νεοελληνικής γλώσσας στα σχολεία μας.

Τέλος, η παρούσα **Γραμματική της Κοινής Νεοελληνικής** δίνεται σήμερα στη δημοσιότητα με την ελπίδα ότι θα ανταποκριθεί στις προσδοκίες των συμπολιτών μας, της νέας γενεάς και του εκπαιδευτικού κόσμου της χώρας.

Με ιδιαίτερη εκτίμηση ευχαριστώ τις κυρίες Γεωργία Αθηναΐδου και Αναστασία Χριστοδούλου που με τις συμβουλές και τις πολύτιμες υποδείξεις τους περάστηκαν στον ηλεκτρονικό υπολογιστή σωστά το κείμενο –σ’ όλες τις μορφές του– καθώς και οι πίνακες του βιβλίου.

Η κυρία Ρένα Στυλιανίδου, γραφίστρια, εφοδιασμένη με εμπειρία στις νέες τυπογραφικές μεθόδους, κατάρτισε το οριστικό κείμενο με ιδιαίτερη επιμέλεια στο κατάστημα του κ. Θεόδωρου Παπουτσίδη. Τις ευχαριστώ θερμά.

Επίσης, εκφράζω θερμές ευχαριστίες προς τη διεύθυνση και το προσωπικό των «Εκδόσεων Ζήτη» για την άψογη εκτύπωση και την αισθητική του βιβλίου μου.

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2018

Γεώργιος Π. Αργυριάδης

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	xxix
Σύμβολα	xxxii

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας	1
Ινδοευρωπαϊκή φάση	1-6
Πρωτοελληνική φάση	6-7
Αρχαία ελληνική περίοδος	7
Διαίρεση των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων	7-8
Γραφή, Αλφάβητο	8-12
Αρχαίες ελλην. διάλεκτοι και τα λογοτεχνικά είδη	13-14
Ξενικές επιδράσεις στην αρχαία ελληνική γλώσσα	14-16
Μεταγενέστερη ελληνική γλώσσα – Ελληνιστική κοινή	16-28
Δημιουργία της ελληνιστικής κοινής - Αλεξανδρινής	16-17
Ιστορικοί, Πολιτιστικοί λόγοι	17-19
Επισημοποίηση της αττικής διαλέκτου από τους Μακεδόνες	19-20
Γνωρίσματα της ελληνιστικής κοινής	20
Φωνητικές, Μορφολογικές, Συντακτικές διαφορές. Λεξιλόγιο	20-25
Ξενικές επιδράσεις στην Ελληνιστική κοινή	25-26
Πηγές της Ελληνιστικής κοινής - Αττικισμός	26-28
Μεσαιωνική (Βυζαντινή) ελληνική γλώσσα	29
Φυσιογνωμία και επίδραση από τη Λατινική	29-32
Μεσαιωνική (βυζαντινή) Κοινή – Πηγές	33-34
Γνωρίσματα της Μεσαιωνικής (Βυζαντινής) Κοινής:	
Φωνητικές, Μορφολογικές, Συντακτικές μεταβολές	34-36
Λεξιλόγιο και ξενική επίδραση	36
Νεοελληνική γλώσσα – Διμορφία	37
Η καταγωγή της Νεοελληνικής γλώσσας	37-39
Η διαμόρφωση των ιδιωμάτων της Νεοελληνικής	39-41
Νεοελληνικές διάλεκτοι	41-42
Τσακωνική - Ποντιακή - Κατωιταλική - Καπαδοκική	42-43
Νεοελληνικά ιδιώματα	43-44
Βόρεια - Νότια	44-46

Νεοελληνική κοινή – κυριότερα γνωρίσματα αυτής	46-47
Φωνητική - Μορφολογία	47-48
Επιδράσεις στο λεξιλόγιο - Διπλοτυπίες (λόγιες - λαϊκές λέξεις)	48
Ξένες λέξεις στην Ελληνική - Επίδραση της ΝΕ. ΙΕ γλώσσες	48-49

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΦΘΟΓΓΟΛΟΓΙΚΟ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Φθόγγοι και γράμματα	51-61
Φθόγγοι - Τα γράμματα της ελληνικής γλώσσας	51
Αντιστοιχία φθόγγων και γραμμάτων	52
Φωνήεντα και σύμφωνα	53
Αρχικά και τελικά γράμματα - Τελικά σύμφωνα - Διπλά γράμματα	53-55
Δίψηφα-Δίψηφα φωνήεντα - Δίψηφα σύμφωνα	55-56
Τα συμπλέγματα ντζ, ντσ	56
Διαίρεση και ονομασία των συμφώνων	57
Πίνακας των συμφώνων	58
Δίφθογγοι - Καταχρηστικοί δίφθογγοι - Όμοια σύμφωνα	58-59
Το σ εμπρός από ηχηρά σύμφωνα - Οι συνδυασμοί <i>av, ev</i>	59
Τα ρινικά συμπλέγματα <i>μπ, ντ, γκ, γγ</i>	60
Το δίψηφο <i>γγ</i> - Άφωνα γράμματα	60-61
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Λέξεις και συλλαβές	62-65
Οι λέξεις. Γράφονται με μία λέξη - Γράφονται με δύο λέξεις	62-63
Συλλαβισμός - Συλλαβή	63
Κατά τον αριθμό των συλλαβών μια λέξη ονομάζεται	63
Ονομασία των συλλαβών από τη θέση τους μες στις λέξεις	63-64
Συλλαβισμός - Κανόνες συλλαβισμού	64
Χρόνος ή ποσότητα των συλλαβών. Κανόνας της τρισυλλαβίας	65
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο τονισμός	66-75
Το τονικό σημάδι (οξεία) και οι μετατοπίσεις του	66
Κανόνες του μονοτονικού συστήματος	67-70
Ο τόνος διαλύει τα δίψηφα φωνήεντα	70
Ονομασία των λέξεων από τον τόνο τους	71
Άτονες ή προκλιτικές λέξεις – εγκλιτικές λέξεις	71
Ο τόνος του εγκλιτικού	72
Η θέση του τονικού σημαδιού – προσωδία	72-73
Λέξεις που έχουν ασημείωτη δασύτητα (ΑΕ δασυνόμενες)	73-74
Διασάφηση: ψιλή – δασεία	75
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Άλλα ορθογραφικά σημεία, ακρόνυμα, στίξη	76-114
Άλλα ορθογραφικά σημεία	76

Η απόστροφος - Η υποδιαστολή	76
Τα διαλυτικά	77
Το ενωτικό σημείο - Το συνδετικό σημείο - Προτακτικά - άκλιτες λέξεις	78-80
Η κορωνίδα	80-81
Τα ομοιωματικά - Το συγκοπτικό σημείο	81-82
Τα ακρώνυμα ή αρκτικόλεξα ή ακρωνύμια	82-84
Επιτονισμός και στίξη	85
Απεικόνιση του προφορικού λόγου στη γραπτή παράστασή του	86
Σημεία στίξης	87-114
Η τελεία στιγμή ή τελεία	88-89
Η άνω τελεία	90
Το κόμμα στην πρόταση	91-93
Το κόμμα στην περίοδο	93-99
Ο δεύτερος όρος σύγκρισης σε σχέση με το κόμμα	99
Ο σύνδεσμος και σε σχέση με το κόμμα	100
Παρατηρήσεις για το κόμμα	100
Το ερωτηματικό	101-102
Το θαυμαστικό	102-103
Η διπλή τελεία ή δίστιγμο - Η παρένθεση	104-105
Τα αποσιωπητικά	106-107
Η παύλα - Η διπλή παύλα	107-109
Τα εισαγωγικά	109-111
Η ορθογώνια παρένθεση ή αγκύλες	112
Οιγωνιώδεις αγκύλες	112-113
Οι αντίστροφες γωνιώδεις αγκύλες	114
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων	
(Πάθη των φθόγγων)	115-152
Γενικά - Χασμωδία	115
Α') Πάθη φωνηέντων και δίψηφων φωνηέντων	116-124
Τα κυριότερα φθογγικά πάθη	116
Συνίζηση - Συναίρεση	116
Έκθλιψη	117-119
Αφαίρεση	119-120
Συγκοπή - Αποκοπή	120
Κράση (συναλοιφή στη συμπροφορά)	121-122
Αρχικά φωνήεντα	122
Αποβολή - Πρόταξη	122-123
Αλλαγή αρχικού φωνήεντος	123-124
Συμφυρμός - ανάμειξη λέξεων	124
Β') Πάθη φωνηέντων και δίψηφων στο θέμα των λέξεων	125-130
Τροπή του ι (<i>ι, η, υ, ει</i>) σε (ε) - Αφομοίωση	125
Φωνητική διπλοτυπία φωνήεντος	125-126

Διασάφηση (προφορά του <i>υ</i> ως <i>ου</i>)	125
Αντιδάνεια - Δάνεια	126
Μετάθεση - Ετεροίωση (ποιοτική μεταβολή)	126
Βράχυνση (ποσοτική μεταβολή)	126
Έκταση – αντέκταση (ποσοτική μεταβολή)	127-129
Συστολή δίψηφου φωνήεντος - Απλοποίηση	129
Αντιμεταχώρηση - Μετάπτωση	130
Γ') Πάθη συμφώνων - Γενικά	131-152
Αποβολή συμφώνου - Ανάπτυξη συμφώνων	131-132
Μετάθεση συμφώνων - Επένθεση του <i>j</i> (γιωτ)	133-134
Αφομοίωση συμφώνων - Ανομοίωση συμφώνων	134-136
Ανομοίωση συμφώνων με τροπή	137-138
Ανομοίωση συμφώνων ή συλλαβών με αποβολή	138
Διατήρηση του ευφωνικού τελικού v - Παράλειψη του ευφων. τελικού v	139-141
Διασαφήσεις για το τελικό v	139-140
Στις αντωνυμίες το τελικό v - Στα επίθετα το τελικό v	141
Διαφορετική προφορά συμφώνων: τα ζ, σ και τελικά v	142-143
Συμφωνικά συμπλέγματα	144
Γιατί διαφέρουν τα συμφωνικά συμπλέγματα	144-146
Τα συμφωνικά συμπλέγματα στα ΑΕ και ΝΕ	146-152
I. Αντιστοιχία συμπλεγμάτων	146
II. Συγχώνευση συμφώνων της ΑΕ που κληρονομήθηκε στη ΝΕ	147
III. Τροπή συμφώνων της ΑΕ που κληρονομήθηκε στη ΝΕ	147-149
IV. Προσφύματα των ΑΕ που κληρονομήθηκαν στα ΝΕ :	
Προθήματα - Ενθήματα - Επιθήματα	149-152

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Καταγωγή των λέξεων	153-167
Το ελληνικό λεξιλόγιο στις διάφορες εποχές	153
Τα γλωσσικά επίπεδα του ελληνικού λεξιλογίου	153
Το πρώτο γλωσσικό επίπεδο	154
Λέξεις αρχικές ή ινδοευρωπαϊκές	154
Λέξεις προελληνικές	154
Λέξεις ανατολίτικες - Λέξεις εβραϊκές ή αραμαϊκές	154-155
Λέξεις λατινικές	155-156
Το δεύτερο γλωσσικό επίπεδο:	156
Γενικά	156
Λέξεις από τις βαλκανικές γλώσσες - Λέξεις σλαβικές	156-157

Λέξεις ιταλικές	157
Λέξεις τουρκικές - Λέξεις αραβικές	157-158
Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των ξένων λέξεων των δύο επιπέδων	158
Το τρίτο γλωσσικό επίπεδο:	159
Γενικά - Ξένες λέξεις	159
Λέξεις γαλλικές - Λέξεις αγγλικές - Λέξεις γερμανικές	159-161
Παρατήρηση (λέξεις από άλλες 15 ξένες γλώσσες)	162-163
Ταξιδιάρικες λέξεις - αντιδάνεια	163
Χρήση εξελληνισμένων λέξεων αντί των αυτούσιων ξένων	163
Λαϊκές και λόγιες λέξεις	164
Λόγιες αρχαίες λέξεις και νεόπλαστες	164
Λόγιες νεόπλαστες λέξεις ή νεολογισμοί	164-165
Διαφορά των λόγιων από τις λαϊκές λέξεις - Διαφορά στη σημασία	165-166
Διαφορά στη φωνητική μορφή. Παράλληλοι φωνητικοί τύποι	166
Διαφορά στη φωνητική και στη σημασία	167
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματισμός των λέξεων	168-170
Γενικά	168
Ονοματοποιία- Ονοματοποιημένες ή ηχομιμητικές λέξεις	168
Αλλαγή του γραμματικού είδους (σχηματισμός ουσιαστ., επιθ., ακλίτων)	169-170
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Παραγωγή και σύνθεση	171-177
Γραμματικοί όροι	171-172
Η βάση για την παραγωγή και τη σύνθεση	172
Λέξεις με δύο θέματα	173
Παραγωγικά στοιχεία ατονημένα - Ατονημένα στοιχεία στη σύνθεση	174
Λαϊκή και λόγια παραγωγή και σύνθεση	174
Παράλληλες παραγωγικές καταλήξεις και συνθέσεις	175
Οικογένειες των λέξεων	175-176
Λέξεις λαϊκές και λόγιες στην παραγωγή και στη σύνθεση	176-177
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Παραγωγή	178-200
Παράγωγα ρήματα (από ρήματα και από ονόματα)	178-180
Ρήματα παράγωγα από άκλιτα - Παράγωγα ουσιαστικά	180
Ουσιαστικά παράγωγα από ρήματα - Το πρόσωπο που ενεργεί	180-181
Η ενέργεια ή το αποτέλεσμα της ενέργειας	181-183
Το όργανο ή το μέσο μιας ενέργειας και ο τόπος	184
Ουσιαστικά παράγωγα από ουσιαστικά	184
Υποκοριστικά - υποκοριστικές καταλήξεις	184-185
Υποκοριστικά παράγωγα από άλλα υποκοριστικά	185
Από μία λέξη παράγονται δύο και περισσότερα υποκοριστικά	186
Μεγεθυντικά και οι κυριότερες καταλήξεις τους	186-187
Τοπικά και οι καταλήξεις τους	187-188
Περιεκτικά – Εθνικά	188-190

Επαγγελματικά	190-191
Ανδρωνυμικά και οι κοινότερες καταλήξεις τους	191
Άλλες καταλήξεις με διάφορες σημασίες	191-193
Σπανιότερες παραγωγικές καταλήξεις	193
Ουσιαστικά παράγωγα από επίθετα	193-194
Σπανιότερες παραγωγικές καταλήξεις	194
Ουσιαστικά θηλ. παράγ. με μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα	194
Παράγωγα επίθετα - Επίθετα παράγωγα από ρήματα	195
Ρηματικά επίθετα σε -τός	195-196
Λόγια παράγωγα σε -τέος, σε -σιμος, -ξιμος, -ψιμος	196
Επίθετα παράγωγα από ουσιαστικά και οι καταλήξεις τους	197-199
Επίθετα παράγωγα από επίθετα και οι καταλήξεις τους	199
Επίθετα παράγωγα από επιρρήματα - Παράγωγα επιρρήματα	200
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σύνθεση	201-232
Γενικά - Σύνθεση με αχώριστα μόρια (προθήματα)	201
Αχώριστα μόρια λαϊκά	201-202
Αχώριστα μόρια λόγια	202-203
Πίνακας λόγων αχώριστων μορίων	203-205
Σύνθεση λέξεων - τα είδη των συνθέτων - Παρατακτικά σύνθετα	205
Ονόματα (ουσιαστικά και επίθετα) παρατακτικά σύνθετα	205-206
Ουσιαστικά παρατακτικά σύνθετα	206
Τα παρατακτικά σύνθετα ρήματα	206
Παρατακτικά σύνθετα επιρρήματα	207
Προσδιοριστικά σύνθετα	207
Πίνακας προσδιοριστικών συνθέτων	208
Ρήματα υποκοριστικά	208
Κτητικά σύνθετα	208
Αντικειμενικά σύνθετα	209
Μορφή των συνθέτων - αλλαγές των συνθετικών	209
Το συνδετικό ή συνθετικό φωνήεν	209-210
Πάθη του συνδετικού φωνήεντος - Αποκοπή του α' συνθετικού	210
Λόγια σύνθεση - Τροπή συμφώνων στο τέλος του α' συνθετικού	211
Το πρώτο συνθετικό	211
Τα επίθετα σε -ός ως πρώτα συνθετικά	212
Τα ουσιαστικά: δάκρυ, στάχυ, γένι ως πρώτα συνθετικά	212
Το ουσιαστικό μέση ως α' συνθετικό	212
Άλλα συνδετικά ή συνθετικά φωνήεντα είναι το ε, α, ου, ει, οι	213
Λόγια σύνθεση - Λόγια σύνθετα με διάφορα συνδετικά φωνήεντα	213-214
Λόγια σύνθετα με ανωμαλίες στο θέμα	214
Τα αριθμητικά ως α' συνθετικά - πίνακας λεξικών μορφημάτων	215-218
Διευκρινίσεις στα λεξικά μορφήματα των αριθμητικών ως α' συνθετικών	218-219
Το ρήμα ως α' συνθετικό	219

Λόγια σύνθετα με ανωμαλία στο συνθετικό / συνδετικό φωνήεν	220
Άκλιτα: επιρρήματα ως α' συνθετικά	220
Προθέσεις που χρησιμεύουν ως α' συνθετικά	221-222
Το δεύτερο συνθετικό - γενικά - Το ουσιαστικό ως β' συνθετικό	221
Λόγια σύνθεση - Θηλυκά ουσιαστικά ως β' συνθετικά	221-222-223
Όταν το σύνθετο είναι επίθετο:	223
Λόγια σύνθετα από ουδέτερα δισύλλαβα σε -μα	224
Λόγια σύνθετα επίθετα από ουσιαστικά	224
Όταν το σύνθετο είναι επίρρημα	224
Διασάφηση για την τροπή του αρχικού ο- σε ω-	224
Όταν το β' συνθετικό είναι επίθετο	224-225
Σχηματισμός συνθέτου σε -ιος, -ια, -ιο	225
Όταν το β' συνθετικό είναι ρήμα	225
Λόγια σύνθεση - Μετοχή του παθητικού παρακειμένου ως β' συνθετικό	225-226
Όταν το β' συνθετικό είναι επίρρημα - Ο τονισμός των συνθέτων	226
Από τα ουσιαστικά: ανεβάζουν τον τόνο στην προπαραλήγουσα	227
Ανεβάζουν τον τόνο στην παραλήγουσα	227-228
Όταν το β' συνθετικό είναι αρσενικό σε -ος - Τα λόγια ρημ. επίθ σε -τος	228-229
Τα λόγια ουσιαστικά σύνθετα σε -ος - Τα λόγια ονόματα σύνθετα σε -ος	229
Οι άλλες κατηγορίες των ονομάτων και τα ρήματα κρατούν τον τόνο	229
Διπλότυπα σύνθετα - Διπλοσύνθετες και πολυσύνθετες λέξεις	230
Παρασύνθετα - Παρασύνθετες λέξεις γεννημένες από δύο λέξεις	230-231
Νεότερα λόγια σύνθετα που σημαίνουν επαγγέλματα ή καταστήματα	231
Γνήσια σύνθεση - Καταχρηστική σύνθεση - Παρατήρηση - Διασάφηση	231-232
6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η σημασία των λέξεων	233-234
Σημασία συγκεκριμένη - αφηρημένη - Αδιάκοπη αλλαγή των σημασιών	233
Κυριολεξία και μεταφορά - Οι μεταφορές είναι συχνότερες στη γλώσσα	233-234
Οι αλλαγές της σημασίας και τα είδη τους	234
7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	235-240
Ομώνυμα ή ομόηχα - Ζευγάρια από ομόηχες λέξεις	235
Παρώνυμα - Τονικά παρώνυμα - Τονικά παρώνυμα συγγενικά	235-236
Συνώνυμα - Η σημασία των συνωνύμων	237-238
Ταυτόσημα - ταυτόσημες λέξεις - Αντώνυμα ή αντίθετες λέξεις	238-239
Ιδιωματισμοί - διασάφηση	239
Φωνητικά διπλόμορφα	240
Από τα διπλόμορφα ο ένας φωνητικός τύπος είναι κοινότερος	240

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΟ

Τα μέρη του λόγου

Γραμματικοί όροι - Γένος και αριθμός	241-243
1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το άρθρο	244-245
Το οριστικό άρθρο	244
Το αόριστο άρθρο	245
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι σημασίες και τα είδη των ουσιαστικών	246-248
Γενικά - Κύρια και κοινά ουσιαστικά	246
Γράφονται με κεφαλαίο στην αρχή - Γράφονται με μικρό γράμμα στην αρχή	246-247
Περιληπτικά ουσιαστικά - Συγκεκριμένα και αφηρημένα ουσιαστικά	248
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Το γένος των ουσιαστικών	249-254
Γενικά - Γραμματικό και φυσικό γένος	249-250
Σχηματισμός του θηλυκού	250-251
Θηλυκά με διαφορετική λέξη - Θηλυκά ζώων	251-252
Ουσιαστικά με δύο γένη - Το γένος αλλάζει κατά τη σημασία	252-254
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο αριθμός των ουσιαστικών	255-257
Συνηθίζονται μόνο ή προπάντων στον ενικό	255-256
Συνηθίζονται μόνο ή προπάντων στον πληθυντικό	256-257
Διαφορά σημασίας κατά τον αριθμό	257
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι τρεις κλίσεις των ουσιαστικών	258-290
Γενικά	258-260
Η γενική του πληθυντικού	260-261
Φράσεις με γενική	261-262
Διαίρεση των ουσιαστικών	262
Κλίση των αρσενικών - ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα	262
Αρσενικά σε -ας ισοσύλλαβα	262-264
Αρσενικά σε -ας ανισοσύλλαβα	264-265
Αρσενικά σε -ης ισοσύλλαβα	265
Αρσενικά σε -της με διπλό πληθυντικό	266
Αρσενικά σε -ης ανισοσύλλαβα	266-267
Αρσενικά σε -ες ανισοσύλλαβα	268
Αρσενικά σε -ούς ανισοσύλλαβα	268
Αρσενικά και θηλυκά σε -ους ισοσύλλαβα (αρχαιοκλιτα) - παρατηρήσεις	269
Αρσενικά σε -ος	269
Προπαροξύτονα αρσενικά σε -ος με αμετακίνητο τόνο (λαϊκά)	270
Ο τονισμός των προπαροξύτονων ονομάτων	271
Ο πληθυντικός των οικογενειακών ονομάτων	272-273

Ανακεφαλαιωτικός πίνακας των αρσενικών	273-274
Κλίση των θηλυκών - Γενικά - Ισοσύλλαβα - ανισοσύλλαβα	274
Θηλυκά σε -α	275-276
Τονισμός - παρατηρήσεις στα θηλυκά	276-277
Θηλυκά σε -η	277-278
Θηλυκά σε -η (αρχαιόκλιτα)	278-279
Θηλυκά σε -ω-παρατηρήσεις	280
Θηλυκά σε -ος	280-282
Θηλυκά σε -ού	282
Ανακεφαλαιωτικός πίνακας των θηλυκών	282-283
Κλίση των ουδέτερων - ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα	283
Ουδέτερα ισοσύλλαβα σε -ο και ο τονισμός τους	283-284
Ουδέτερα σε -ι- Ουδέτερα υποκοριστικά σε -άκι, -ούλι	285-286
Ουδέτερα σε -ος (αρχαιόκλιτα, σιγμόληκτα, ακατάληκτα)	287
Ουδέτερα ανισοσύλλαβα σε -μα - Ουδέτερα σε -σμο, -ζιμο, -ψιμο	288-289
Ουδέτερα σε -ας, -ώς	289
Ανακεφαλαιωτικός πίνακας των ουδέτερων	290
6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ανόμαλα ουσιαστικά	291-301
Ανόμαλα ουσιαστικά	291
Άκλιτα - από τα κοινά ουσιαστικά	291-292
Άκλιτα - από τα κύρια ονόματα και παρατηρήσεις	292
Ελλειπτικά - Ελλειπτικά αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα	293
Αρχαίες στερεότυπες εκφράσεις στη ΝΕ	294
Ιδιόκλιτα αρσενικά και θηλυκά	294-296
Ιδιόκλιτα ουδέτερα	296-297
Ιδιόκλιτα - αρχαιόκλιτα ουσιαστικά (αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα)	297-298
Ιδιόκλιτα - ουσιαστικοποιημένα ουδέτερα επίθετα	298-299
Ιδιόκλιτα - ουσιαστικοποιημένα θηλυκά επίθετα (τριήρης, αστερόεσσα)	299
Διπλόκλιτα - Διπλόμορφα	299-301
Διπλοκατάληκτα (στον πληθ. και εν.) - Διπλοκατάληκτα ζεύγη	301
7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Τα επίθετα-κλίση των επιθέτων	302-321
Γενικά	302
Επίθετα σε -ος,-η,-ο οξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	302-303
Επίθετα σε -ος,-η,-ο παροξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	303
Επίθετα σε -ος,-η,-ο προπαροξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	303-304
Επίθετα σε -ος,-α,-ο παροξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	305
Επίθετα σε -ος,-α,-ο προπαροξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	305-306
Επίθετα σε -ιός,-ιά,-ιό οξύτ., τριγενή και τρικατάλ. (με καταχρ. δίφθογγο)	306-307
Ο τονισμός των προπαροξ. επιθ. και μτχ του παθ. ενεστώτα	307
Επίθ. σε -ός,-ιά,-ό οξύτ., τριγεν. και τρικατάλ. (με διπλό τύπο στο θηλ.)	308
Επίθ. σε -κός,-κιά/-κή,-κό οξύτ., τριγ. και τρικατάλ. (με διπλό τύπο στο θηλ.)	308-309

Επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ οξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	309-310
Επίθετα σε -ύς, -εία, -ύ οξύτονα, τριγενή και τρικατάληκτα	309-310
Επίθετα σε -ής, -ιά, -ί οξύτονα	310
Επίθετα με αρσεν. σε -ης ανισοσύλλ., τριγενή (-ης, -α/-ισσα, -ούσα/-ού, -ικο)	311-312
Υποκορ. επίθ. σε -ούλης ανισοσύλλ., λαϊκά, τριγενή και τρικατάληκτα	313
Επίθετα σε -ας, -ού, -άδικο και -οúdικο ανισοσύλλαβα, λαϊκά, τριγενή	314
Επίθ. -ής, -ής, -ές και -ης, -ης, -ες, σιγμόλ., ισοσύλλ., τριγεν. και δικατάληκτα	315-317
Επίθ. σε -ειος, -ειος/-εία, -είο ισοσύλλ., προπαροξύτ., τριγεν. και τρικατάλ.	317-318
Επίθ. σε -ποιός, -ποιός/-ποιά, -ποιό οξύτ., ισοσύλλ., τριγεν. και τρικατάλ.	318
Επίθ. σε -ος, -ος/-α, -ο παροξύτονα, ισοσύλλ., τριγενή και τρικατάληκτα	319
Επίθ. σε -ος, -ος/-η, -ο οξύτ. και προπαροξύτ., ισοσύλλ., τριγεν. και τρικατ.	320
Συγκεντρωτικός πίνακας επιθέτων	321
Ανώμαλα επίθετα - ιδιόκλιτα	322-327
<i>Ο πολύς, η πολλή, το πολύ</i> αρχαιόκλιτο, τριγενές και τρικατάληκτο	322
<i>Ο άπελπις, η άπελπις, το άπελπι</i> αρχαιόκλιτο, τριγενές και δικατάληκτο	322-323
<i>Ο άπας, η άπασα, το άπαν</i> αρχαιόκλιτο, τριγενές και τρικατάληκτο	323
<i>Ο άρρην, η άρρην, το άρρεν</i> αρχαιόκλιτο, τριγενές και δικατάληκτο	323
<i>Ο νοήμων, η νοήμων, το νοήμον</i> αρχαιόκλ., τριγεν. και δικατάληκτο	324
<i>Ο κρυψίνους, η κρυψίνους, το κρυψίνουν</i> αρχαιόκλ., τριγεν. και δικατάλ.	324-325
Ελλειπτικά επίθετα - Άκλιτα επίθετα	325, 326-327
8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Παραθετικά	328-335
Οι βαθμοί του επιθέτου - Οι βαθμοί του επιθέτου είναι τρεις	328
Ο σχηματισμός των παραθετικών - Ο σχηματισμός συγκριτικού	329
Επίθετα με διπλό συγκριτικό - Ανώμαλα συγκριτικά	329-330
Σχηματισμός υπερθετικού - Απόλυτο υπερθετικό - Ανώμαλα υπερθετικά	330-331
Παράδειγμα σχηματισμού παραθετικών	332
Ελλειπτικά παραθετικά - Δε σχηματίζουν παραθετικά	332-333
Τα παραθετικά των μετοχών	333
Τα παραθετικά των επιρρημάτων (συγκριτικού - υπερθετικού βαθμού)	333-335
9ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Τα αριθμητικά	336-377
Αριθμητικά επίθετα και ουσιαστικά - Απόλυτα αριθμητικά	336
Πίνακας απόλυτων αριθμητικών επιθέτων	337-339
Κλίση κλιτών απόλυτων αριθμητικών	340-342
Επεξηγήσεις για τα απόλυτα αριθμητικά	342-344
Ο καθορισμός του χρόνου με τα αριθμητικά - Ο καθορισμός του τόκου	344-345
Η αριθμητική προσέγγιση - Η έκφραση απειρίοριστα μεγάλου βαθμού	346
Κλασματικά αριθμητικά	347
<i>Μισός-μισή-μισό</i> και ο άκλιτος τύπος - <i>μισι</i> και - <i>ήμισι</i>	347
<i>Ενάμιση-μιάμιση-ενάμισι</i>	348
<i>Τρεισήμισι-τριάμισι, τεσσερισήμισι-τεσσεράμισι</i> : οι κλίσεις τους	349-350
Παράδειγμα κλιτών και άκλιτων σύνθετων απόλυτων αριθμητικών	351-352

Τακτικά αριθμητικά επίθετα - Γενικά - Πίνακας	352-354
Διευκρινίσεις για τα τακτικά αριθμητικά	354-356
Κλίση τακτικών αριθμητικών επιθέτων	356
Πολλαπλασιαστικά αριθμητικά επίθετα - γενικά - Πίνακας	357-358
Διευκρινίσεις για τα πολλαπλασιαστικά αριθμητικά	358
Κλίση των πολλαπλασιαστικών αριθμητικών	359
Αναλογικά αριθμητικά επίθετα - Γενικά - Πίνακας	359-361
Διευκρινίσεις για τα αναλογικά αριθμητικά	362-363
Κλίση των αναλογικών αριθμητικών επιθέτων	363
Αριθμητικά ουσιαστικά - Κλίση των αριθμητικών ουσιαστικών	363-364
Πίνακας αριθμητικών ουσιαστικών	365-366
Ονόματα εκφρασμένα με παράγωγα αριθμητικών	366
Θέματα (λεξ. μορφήματα) αριθμητικών ως πρώτων συνθετικών	367-369
Διευκρινίσεις για τα λεξ. μορφήματα αριθμητικών ως πρώτων συνθετικών	369-370
Γραφική παράσταση των ελληνικών αριθμών	370-371
Παράδειγμα γραφικής παράστασης των ελληνικών αριθμών	371-372
Διευκρινίσεις για τη γραφική παράσταση των ελληνικών αριθμών	372
Οι λατινικοί αριθμοί - Γενικά - Πίνακας	372-375
Συγκεντρωτικός πίνακας αριθμητικών (αραβικών, λατινικών, ελληνικών)	375-376
Αριθμητικών επιθέτων αντιστοιχία	377-378
10ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι αντωνυμίες	379-400
Αντωνυμίες-τα είδη των αντωνυμιών	379
Προσωπικές αντωνυμίες - Η κλίση των προσωπικών αντωνυμιών	379-380
Δυνατοί και αδύνατοι τύποι	380-382
Επαναληπτική και προληπτική προσωπική αντωνυμία	382
Κτητικές αντωνυμίες - Κλίση των κτητικών αντωνυμιών	383-388
Αυτοπαθείς (ιδιοπαθείς) αντωνυμίες - Κλίση των αυτοπαθών αντωνυμιών	389
Οριστικές αντωνυμίες - Κλίση των οριστικών αντωνυμιών	390
Δεικτικές αντωνυμίες	391-392
Αναφορικές αντωνυμίες	392-394
Ερωτηματικές αντωνυμίες	394-395
Αόριστες αντωνυμίες	396-399
Συσχετικές αντωνυμίες	400
11ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Τα ρήματα	401-404
Γενικά	401
Διαθέσεις και φωνές - διαθέσεις	401-402
Μεταβατικά και αμετάβατα ρήματα	402
Φωνές του ρήμ. - Αποθετικά ρήμ. - Διαφορετική σημασία κατά τη φωνή	403-404
12ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εγκλίσεις, χρόνοι, τρόποι, αριθμοί, πρόσωπα	405-426
Εγκλίσεις προσωπικές - Εγκλίσεις απρόσωπες	405
Το απαρέμφατο - Η μετοχή	406

παθητ. φωνή-τρίβομαι	478-480
πρώτη συζυγία - ενεργητ. φωνή-επιλέγω	481-483
παθητ. φωνή-επιλέγομαι	484-486
πρώτη συζυγία - ενεργητ. φωνή-διαπλάθω	487-489
παθητ. φωνή-διαπλάθομαι	490-492
Κατάλογος ρημ. που κλίνονται όμοια με τα πιο πάνω ρήμ. της α' συζ.	493
Παρατηρήσεις για τα ρήματα της 1ης συζυγίας - ενεργητ. φωνή	494-495
παθητ. φωνή	495
Ρήματα της 2ης συζυγίας: ενεργητ. φωνή	496
παθητ. φωνή	496
Ρήματα ελλειπτικά της λόγιας παράδοσης	496
Κλίση των ρημάτων: δεύτερη συζυγία - πρώτη τάξη - ενεργητ. τρυπώ	497
παθητ. τρυπιέμαι	500
δεύτερη συζυγία - δεύτερη τάξη - ενεργητ. ασκώ	503
παθητ. ασκούμαι	506
δεύτερη συζυγία - δεύτερη τάξη - ενεργητ. αποτελώ	509
παθητ. αποτελούμαι	512
δεύτερη συζυγία - δεύτερη τάξη - ενεργητ. λυπώ	515
παθητ. λυπούμαι	518
δεύτερη συζυγία - πρώτη τάξη - ενεργητ. διασπώ	521
παθητ. διασπώμαι	524
Παρατηρήσεις για τα ρήμ. της 2ης συζυγίας - ενεργητ. και παθ. φωνή	527-529
Ιδιόκλιτα (συνηρημένα) ρήμ. Κλίση : ακούω-καίω- λέ(γ)ω- πάω	530-541
Οι χρόνοι των (συνηρ.) ιδιόκλιτων ρημ. στην ενεργ. και παθ. φωνή:	
ακούω, καίω, κλαίω, φταίω, λέ(γ)ω, τρώ(γ)ω, φυλά(γ)ω,	
πάω-πηγαίνω και ακού(γ)ομαι, καί(γ)ομαι, λέγομαι, τρώγομαι, φυλάγομαι	542
Συνδετικά και παρεμφερή συνδετικά ρήματα	543
Παραδείγματα ρημάτων συνδετικών και παρεμφερών συνδετικών	544-545
15ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Θέματα των ρημάτων	546-566
Ενεστωτικό θέμα	546
Διαίρεση των ρημάτων κατά το ενεστωτικό θέμα	546
Ρήμ. πρώτης συζ. φωνηεντόληκτα - χειλικόληκτα - λαρυγγικόληκτα -	
οδοντικόληκτα και συριστικόληκτα - υγρόληκτα και ρινικόληκτα	546-547
Ρήματα της δεύτερης συζυγίας	547
Παρατηρήσεις για τις καταλήξεις του ενεστώτα	548-549
Παράλληλα ρήματα. Και με διαφορετική σημασία	549-550
Διπλοσχημάτιστα ρήματα. Και με διαφορετική σημασία: λαϊκά και λόγια	551
Το θέμα του ενεργητικού αορίστου	552
Ο σιγματικός αόριστος	552-553
Ανωμαλίες στον σχηματισμό του σιγματικού ενεργητικού αορίστου	553-554
Ο άσιγμος αόριστος	554-555
Το αοριστικό θέμα - Παρατήρηση για τα ρήματα σε -αίνω, -άρω (-έρνω)	555-556

Ανωμαλίες στον σχηματισμό εγκλίσεων του άσιγμου αορ. - παρατηρ.	557-559
Το θέμα του παθ. αορ. και της παθ. μτχ: ρήματα της 1ης και 2ης συζ.	559-561
Σχηματισμός από τον άσιγμο αόριστο	561-563
Ανωμαλίες στον σχηματισμό του παθ. αορ. και της παθ. μτχ.	563-564
Δεύτερος παθητικός αόριστος - Διπλοί παθητικοί αόριστοι	564-565
Ανωμαλίες στον σχηματισμό της παθητικής μετοχής	565-566
16ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ρήματα ελλειπτικά, απρόσωπα, ανώμαλα	567-574
Ελλειπτικά ρήματα - Απρόσωπα ρήματα - Ανώμαλα ρήματα	567-568
Κατάλογος ανώμαλων ρημάτων	569-574
17ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Οι μετοχές	575-579
Μετοχές της λόγιας παράδοσης	575-576
Κατάλογος μετοχών της λόγιας παράδοσης (μέσα σε φράσεις)	576-579

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Επιρρήματα	581-591
Γενικά για τα επιρρήματα	581
Τοπικά	581-582
Χρονικά	582-583
Τροπικά	583
Επιρρήματα σε -α	583-584
Επιρρήματα σε -ως ή -ώς	584
Τα μόρια σαν και ως	585-586
Ποσοτικά	587
Βεβαιωτικά - διστακτικά - αρνητικά	587
Στα επιρρήμ. ανήκουν και τα μόρια: ευχетικά - προτρεπτικά - δεικτικά	588
Παρατηρήσεις για τα επιρρήματα	589
Επιρρηματική χρήση των ουσιαστικών - Επιρρηματικές φράσεις	589
Συσχετικά επιρρήματα - Πίνακας συσχετικών επιρρημάτων	589-590
Συγκεντρωτικός πίνακας επιρρημάτων	590-591
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Προθέσεις	592-600
Γενικά	592
Ποιες προθέσεις συντίθενται και ποιες όχι	592-593
Φθογγικά πάθη προθέσεων	593
Σημασίες των προθέσεων - Με ποιες πτώσεις συντάσσονται	593-600
Προθέσεις από τη λόγια παράδοση	598
Προθέσεις ως μαθηματικοί όροι	599
Προθετικές εκφράσεις	599-600

Επιρρήματα που χρησιμοποιούνται ως προθέσεις	600
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σύνδεσμοι	601-609
Γενικά	601
Παρατακτικοί σύνδεσμοι	601
Συμπλεκτικοί	601
Διαχωριστικοί	601-602
Αντιθετικοί	602
Συμπερασματικοί	602-603
Επεξηγηματικός	603
Υποτακτικοί σύνδεσμοι	603
Ειδικοί	603
Χρονικοί	603
Αιτιολογικοί	603-604
Υποθετικοί	604
Τελικοί	604
Αποτελεσματικοί	604
Διστακτικοί	604
Συγκριτικός	604-605
Αναφορικοί	605
Εναντιωματικοί ή παραχωρητικοί	605
Βουλευτικός	605
Πίνακας των συνδέσμων	606
Διασάφηση: σύνδεσμοι με τόνο και χωρίς τόνο κλπ	607-609
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Μόρια	610-613
Μόρια: σημασία - προέλευση - χρήση - Αρνητικά μόρια	610-613
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Επιφωνήματα	614-616
Επιφωνήματα	615
Τι εκφράζουν τα επιφωνήματα	614-615
Επιφωνηματικές φράσεις	615
Επιφωνήματα δημιουργημένα από ονοματοποιίες	616
Βιβλιογραφία	617-618
Ευρετήριο	619-627

Εισαγωγή

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

§ 1.

Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας

Την ιστορία της ελληνικής γλώσσας τη διαιρούμε συνήθως σε τέσσερις περιόδους: την **Αρχαία**, τη **Μεταγενέστερη** ή **Ελληνιστική Κοινή**, τη **Μεσαιωνική** (**Βυζαντινή**) και τη **Νέα Ελληνική**.

Η διαίρεση αυτή είναι κυρίως συμβατική, επειδή σαφή όρια στη γλώσσα που συνεχώς εξελίσσεται δεν υπάρχουν. Επίσης η συμβατική αυτή διαίρεση έχει ως σκοπό να διευκολύνει τη μελέτη και την επιστημονική έρευνα της γλώσσας μας με τη μακραίωνη ιστορία.

Στις περιόδους αυτές μπορούμε να προσθέσουμε και την **Προϊστορική**, η οποία χωρίζεται σε δύο φάσεις: **Ινδοευρωπαϊκή** και **Πρωτοελληνική**. Αυτή περιλαμβάνει το μακρό χρονικό διάστημα από την εποχή που η Ελληνική χωρίστηκε από τις άλλες αδελφές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες και μιλιόταν κάπου στην Ευρώπη –πιθανόν στα βόρεια της Βαλκανικής– ως την εποχή που το καθένα από τα ελληνικά φύλα εγκαταστάθηκε οριστικά στη χώρα, η οποία αργότερα έγινε γνωστή με το όνομα **Ελλάδα**.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (±5.000 – ±1400 π.Χ.)

§ 2.

Ινδοευρωπαϊκή ή Ινδογερμανική φάση (±5.000 – ±2.000 π.Χ.)

Η Συγκριτική Γλωσσολογία εξετάζοντας συγκριτικά τις γλώσσες διαπίστωσε τη συγγένειά τους. Το τελευταίο βήμα για τη διαπίστωση της συγγένειας των Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών έγινε, όταν στις αρχές του προπερασμένου αιώνα (1816) ο Γερμανός γλωσσολόγος Franz Bopp απέδειξε ότι οι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες συγγενεύουν, όχι μόνο στις **ρίζες** των λέξεων αλλά και στη γραμματική μορφή τους, δηλαδή στις **καταλήξεις**. Οι Γλωσσολόγοι προσπάθησαν να συνδέσουν τους Ινδοευρωπαίους με έναν αρχαίο πολιτισμό εξετάζοντας με την **ιστορικοσυγκριτική μέθοδο** ορισμένα

κοινά λεξιλογικά στοιχεία των διάφορων γλωσσών της Ευρώπης. Το αποτέλεσμα ήταν να οδηγηθούν στην ανακάλυψη μιας κοινής αρχικής γλώσσας, της **Ινδοευρωπαϊκής**, η οποία με το πέρασμα του χρόνου είχε διασπαστεί στις επιμέρους centum και satem γλώσσες: **Ελληνική, Αρμενική, Αλβανική, Χεττιτική, Τοχαρική, Ιταλοκελτικές, Γερμανικές (Τευτονικές), Βαλτοσλαβικές, Ινδοϊρανικές κ.ά.** (Βλ. Πίνακα στη σελ. 49).

Σημ. : Οι γλώσσες ονομάστηκαν *κέντουμ* και *σάτεμ* από τον διαφορετικό τρόπο που προφερόταν σ' αυτές η λέξη **κατόν** (εκατόν), δηλ. τροπή των λαρυγγο – ουρανικών συμφώνων γ, κ, χ, σε s ή z.

Μερικά παραδείγματα αντιστοιχίας λέξεων δείχνουν τη συγγένεια των γλωσσών που προήλθαν από την **ινδοευρωπαϊκή γλωσσική ομοεθνία**.

Ινδοευρωπαϊκά	Ελληνικά	Λατινικά	Ινδικά	Τευτονικά	Βαλτοσλαβικά
*kmtom	κατόν	centum	satm**	hund	suto**
*bhrtr	φράτηρ	frater	bhratr	bruder	bratu
*drv	δρυς	trua	daru	derb	druva
*ghei-m-/ghy-em	χειμών	hiems	hema	gem	zima**
*krd	καρδία	cor,-dis	srad**	heord	sirt**
*mtr	μήτηρ	mater	matr	muter	mati
*mns	μην,-ός	mensis	mas	monad	mese,-ci
*nbh	νέφος	nubes	nabhah	nebul	nebo
*sl	αλ(-ς),-ός	sal	saras(sal)	salt	solī κ.ά.

** Οι δύο αστερίσκοι δηλώνουν γλώσσες *σάτεμ*. Αυτές είναι : Ινδική, Ιρανική, Αρμενική, Βαλτικές, Σλαβικές κλπ.

Αφού μ' αυτόν τον τρόπο διαπίστωσαν οι γλωσσολόγοι την ύπαρξη μιας κοινής αρχικής γλώσσας όλων των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, θέλησαν κατόπιν να προσδιορίσουν τον τόπο, **την κοιτίδα**, όπου έζησε και έδρασε ο λαός που μιλούσε τη γλώσσα εκείνη. Έτσι, κατά καιρούς προτάθηκαν από διάφορους επιστήμονες μερικές περιοχές της γης ως **κοιτίδα των ινδοευρωπαίων και του πολιτισμού τους· π.χ.**

Τα παράλια της Βαλτικής θάλασσας· η περιοχή κάπου ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία·

Η περιοχή ανάμεσα στις Άλπεις-Σκανδιναβία-Βόρεια Βαλκανική και Ιράν·

Η Νότια Ρωσία, ΝΑ από τα Ουράλια και ΒΑ από την Κασπία θάλασσα (η πιθανότερη).

Υποθέτουν ότι ο λαός εκείνος, που τον ονομάζουμε **Ινδοευρωπαϊκό ή Ιαπετικό ή Ινδογερμανικό**, ζούσε ως το ±5.000 π.Χ. σε μια από τις πιο πάνω αναφερόμενες κοιτίδες. Όμως από το ±5.000 π.Χ. και έπειτα ο λαός ο **Ινδοευρωπαϊκός** άρχισε να διασπάται τμηματικά και ν' απλώνεται προς όλες

τις γεωγραφικές κατευθύνσεις φέρνοντας μαζί του τη γλώσσα του και αφομοιώνοντας τους λαούς που κατακτούσε στο πέρασμά του.

Έτσι, άλλες ομάδες των Ινδοευρωπαίων κατευθύνθηκαν προς τα ΝΑ και ΝΔ της Ασίας και δημιούργησαν το ± 2.000 π.Χ. τους **Χεττίτες** της Μικρασίας, τους **Αρίους** (Ινδούς και Ιρανούς), τους **Τοχάρους** και τους **Αρμενίους**.

Άλλες ομάδες, πάλι, προχώρησαν προς το εσωτερικό της Ευρώπης και διαμόρφωσαν τους κυριότερους ιστορικούς λαούς, που κυριαρχούν σήμερα στον ευρωπαϊκό χώρο: οι **Ιταλοί** (από όπου προήλθε η **Λατινική** και κατόπιν οι Λατινογενείς γλώσσες: *Γαλλική, Ιταλική, Ισπανική, Πορτογαλική, Ρουμανική* κ.ά.), οι **Γερμανοί (Τεύτονες)** (από όπου προήλθαν οι γλώσσες: *Δανέζικη, Σουηδική, Ισλανδική, Αγγλική, Ολλανδική, Γερμανική* κ.ά.), οι **Βαλτοσλάβοι** (από όπου προήλθαν οι γλώσσες: *Λιθουανική, Λεττονική, Ρωσική, Πολωνική, Τσεχική, Σλοβακική, Σερβική* κ.ά.), οι **Κέλτες** (από όπου προήλθαν οι γλώσσες: *Ουαλική, Ιρλανδική, Κελτική*) και, τέλος, οι **Έλληνες**.

Όλοι σχεδόν οι λαοί της Ευρώπης σήμερα ανήκουν στη μεγάλη αυτή γλωσσική ομοεθνία, την **ινδοευρωπαϊκή**, και μόνον τέσσερις λαοί (**Φινλανδοί, Ούγγροι, Τούρκοι και Πρωτοβούλγαροι**) ανήκουν σε άλλη γλωσσική ομοεθνία, την **Ουραλοαλταϊκή**, της οποίας κοιτίδα είναι η Σιβηρία.

Το ± 5.000 π.Χ. οι Έλληνες έφυγαν από την Ινδοευρωπαϊκή κοιτίδα, χωρίστηκαν από τους άλλους Ινδοευρωπαίους και προχώρησαν αργά προς την κεντρική Ευρώπη. Υποθέτουν ότι επί 3.000 χρόνια περιπλανήθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο ανάμεσα στην αρχική ινδοευρωπαϊκή κοιτίδα και τον μελλοντικό τόπο της εγκατάστασής τους, την **Ελληνική χερσόνησο**. Τελευταίοι τόποι της διαμονής τους, έως λίγο πριν από το ± 2.000 π.Χ., θεωρούνται οι πεδιάδες της **Ουγγαρίας** και της **Σερβίας**.

Από τις περιοχές αυτές γύρω στο 2.000 π.Χ. έφυγε το πρώτο τμήμα **των Ινδοευρωπαίων Ελλήνων** και προχώρησε προς τον Νότο, στην ελληνική χερσόνησο, με τα νησιά της, μικρά και μεγάλα.

Οι πρώτοι αυτοί εισβολείς Ινδοευρωπαίοι, οι Ίωνες¹, λίγο αργότερα πέρασαν τα νησιά του Αιγαίου και εγκαταστάθηκαν σε μια περιοχή των

¹ (Ιωνία). *Ησυχίου του Αλεξανδρέως Λεξικόν*, λ. **Ίωνες** (Herod. I 147): Αθηναίοι. Οι Ίωνες από **Ίωνος** και οι άποικοι αυτών. [ad 1201] <cf. Ιάονες>. Ο **Ίων**, γιος του Απόλλωνα και της Κρέουσας, θεωρείται ο γενάρχης των Ιώνων (Ρισπέν Ι., *Ελλην. Μυθολογία*, τόμ. Α', σσ. 157-158)

δυτικών παραλίων της Μ. Ασίας, η οποία από το όνομα των κατοίκων της ονομάστηκε **Ιωνία**.

Όταν κατέβηκαν οι Ίωνες στην Ελλάδα, τη βρήκαν να κατοικείται από έναν λαό, που ήταν άσχετος με τους Ινδοευρωπαίους, αλλά συγγενής με τους **Ετρούσκους**, τους αυτόχθονες κατοίκους της Ιταλίας, τους οποίους κατάκτησαν οι Ινδοευρωπαίοι **Ιταλοί**. Ο μεσογειακός εκείνος λαός ήταν μια φυλή με αναπτυγμένο πολιτισμό. Τα ονόματα με τα οποία τον αναφέρουν οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς είναι: **Κάρες**, **Λέλεγες**, **Πελασγοί**, **Τυρρηνοί** ή **Τυρσηνοί**. Σήμερα η επιστήμη τους ονομάζει όλους μαζί, συμβατικά, με ένα όνομα: **Προέλληνες**.

Τρεις περίπου αιώνες μετά την κάθοδο **των Ιώνων στην Ελλάδα**, δηλ. τον 17ο αι. π.Χ., ένα άλλο Ινδοευρωπαϊκό τμήμα, οι **Αιολείς**, αποχώρησε από τις πεδιάδες ανάμεσα στην Ουγγαρία και Σερβία και ακολουθώντας την ίδια πορεία των Ιώνων κατέβηκε και αυτό στην Ελληνική χερσόνησο. Στην Ελλάδα συναντήθηκαν οι **Αιολείς** με τους προδρόμους τους, τους **Ίωνες**, τους οποίους ή υπόταξαν ή απώθησαν προς τα ανατολικά παράλια και τα νησιά της. Αργότερα, έχοντας ως ορμητήριο τα λιμάνια του Παγασητικού, στη Θεσσαλία, διέσχισαν και οι ίδιοι το Αιγαίο και αποβιβάστηκαν στην **Αιολίδα**², παράκτια περιοχή της Μ. Ασίας από τον Ελλήσποντο έως τον ποταμό Έρμο.

Άλλα τμήματα πάλι με το όνομα **Αχαιοί** αποχώρησαν από τις ίδιες εκείνες πεδιάδες και ακολουθώντας τον ίδιο δρόμο κατέβηκαν προς τον Νότο (Πελοπόννησο) και διασχίζοντας το Αιγαίο έφτασαν ως την Κρήτη και την Κύπρο. Οι Αχαιοί³ ήταν εκείνοι που δημιούργησαν τον πρώτο μεγάλο πολιτισμό της ελληνικής ινδοευρωπαϊκής φυλής. Είναι ο πολιτισμός, τον οποίο υμνούν τα ομηρικά έπη και τον οποίο ανακάλυψε η

² (Αιολίδα). *Ησυχίου του Αλεξανδρέως Λεξικόν*, λ. **αιόλος**. Η χώρα πήρε το όνομά της από το όνομα των κατοίκων της, των **Αιολέων**. Το *Αιολεύς*, -έως προήλθε από το **αιόλος** που είχε σημασία του «ευκίνητος», «ποικίλος», «ανάμεικτος» (λαός). Η ρίζα της λ. ΙΕ.

³ (Αχαΐα) περιοχή στη βόρεια Πελοπόννησο. *Ησυχίου του Αλεξανδρέως Λεξικόν*, λ. **Αχαΐα** επίθετο Δήμητρος, από του περί την κόρην άχους, όπερ εποικέτο αναζητούσα αυτήν. Λέξη **το άχος** λύπη, θλίψις, πόνος [98] υποσημ. 98 άχουσα κρυνγάζουσα ([αχ, αχ]) ηχομητική λέξη). Λέξη **Αχαΐδα γαίαν** των Ελλήνων γην. Λέξη **αχαΐζειν** ελληνίζειν. Λέξη **Αχαιοί** οι Έλληνες κυρίως δε **Αχαιοί** οι κατοικούντες μέρος της Πελοποννήσου, την καλουμένην **Αχαΐαν**. Οι Αχαιοί, λοιπόν, πήραν το εθνικό τους όνομα από το όνομα της περιοχής τους.

αρχαιολογική σκαπάνη στις **Μυκήνες, την Τίρυνθα, την Πύλο, τον Ορχομενό** και αλλού. Ονομάζεται **αιγαίος ή κρητομυκηναϊκός** πολιτισμός από το όνομα των δύο μεγάλων κέντρων της εποχής εκείνης, της **Κρήτης** και των **Μυκηνών**.

Προς το τέλος της 2ης χιλιετίας, γύρω στον 10ο αιώνα π.Χ., τα δυτικά λεγόμενα φύλα, Μακεδνοί, Δωριείς κατέβηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα. Προσωρινά σταμάτησαν στα υψίπεδα της Πίνδου και στην κοιλάδα του Αχελώου με το όνομα **Μακεδνοί** (Ηρόδοτος). Με ορμητήριο την Πίνδο κινήθηκαν προς τον Νότο. Στο πέρασμά τους –όχι χωρίς σφοδρές συγκρούσεις– αλλού κατακτούσαν αιολοαχαικούς και ιωνικούς πληθυσμούς και αλλού τους απωθούσαν νοτιότερα και ανατολικότερα, χωρίς βέβαια να μπορέσουν ν’ αποφύγουν και τη δική τους διάσπαση σε δύο τμήματα, **το δωρικόν τε και μακεδνόν έθνος** (Ηρόδοτος 1, 56 και 8, 43), εξαιτίας της μακρόχρονης περιπλάνησης και των συχνών συγκρούσεων με τους αυτόχθονες *Προέλληνες*, με τους *Ίωνες*, τους *Αχαιούς* και τους *Αιολείς*. Αρχική εγκατάστασή τους στο Άργος της Αργολίδας (Ηρόδ. 5,22).

Αργότερα, το ένα τμήμα εγκαταστάθηκε για λίγο στη **Δωρίδα** της Στερεάς Ελλάδας –περιοχή μεταξύ της Φωκίδας και της Λοκρίδας– και από εκεί κατόπιν, αρχές της 1ης χιλιετίας π.Χ., μετανάστευσε και εγκαταστάθηκε οριστικά στην Πελοπόννησο, στην περιοχή της **Λακωνίας**, όπου ίδρυσε την πρωτεύουσα του κράτους του, τη **Σπάρτη** ή **Λακεδαίμονα**, με το όνομα **Δωριείς** (Απόγονοι του Δώρου). Το άλλο τμήμα, την ίδια εποχή, κινήθηκε προς τον βορρά και με το όνομα **Μακεδνοί–Μακεδόνες** εγκαταστάθηκε λίγο ανατολικότερα από το σημείο όπου ο Αλιάκμονας εισβάλλει στον πλούσιο απέραντο κάμπο (Δρούγου Σ. και Παλιαδέλη Χρ. [2008]. *Βεργίνα*, 8-27) και, συνάμα, στις βόρειες παρυφές των Πιερίων ορέων ίδρυσε την πρωτεύουσα τού κράτους του, τις **Αιγές** (σημερινή Βεργίνα της Ημαθίας). Η περιοχή πήρε το εθνικό της όνομα **Μακεδονίς,-ίδος** από το όνομα των κατοίκων της.

Έτσι, στα ιστορικά χρόνια βρίσκουμε στην Ελλάδα το πρώτο ινδοευρωπαϊκό ελληνικό κύμα, **τους Ίωνες**, να είναι εγκαταστημένο στην Αττική και την Ιωνία. Πρωύτερα ανακατεμένο με **τους Προέλληνες** είχε δημιουργήσει μιαν ολόκληρη αυτοκρατορία με τις αποικίες του, που εκτεινόταν από **την Προποντίδα** ως τη σημερινή **Μασσαλία**.

Το δεύτερο ινδοευρωπαϊκό ελληνικό κύμα, οι **Αιολοαχαιοί**, παρέμενε στη Θεσσαλία, στη Βοιωτία (ανακατεμένο με το Δωρικό), στα παράλια της Μ. Ασίας, στη Λέσβο, στην Αρκαδία, στην Ήλιδα και στην Κύπρο.

Τέλος, το τρίτο ινδοευρωπαϊκό ελληνικό κύμα, **Μακεδνοί–Δωριείς**, «πολυπλόκηντον κάρτα» κατά τον Ηρόδοτο, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, αφού διασπάστηκε σε δύο τμήματα, το **Μακεδόν** και το **Δωρικό**, το ένα, το Μακεδόν, εγκαταστάθηκε στη βορειοδυτική Ελλάδα (Ηπειρος, Μακεδονία⁴), το άλλο, το Δωρικό, προχώρησε νοτιότερα και εγκαταστάθηκε κυρίως στην Πελοπόννησο⁵, όπως προαναφέρθηκε.

§ 3. Πρωτοελληνική φάση (±5.000 – 14ος αι. π.Χ.)

Η ελληνική γλώσσα, λοιπόν, είναι ένας κλάδος της ινδοευρωπαϊκής ή ιαπετικής γλωσσικής ομοεθνίας. Η ιστορία της αρχίζει από την εποχή που μπορούμε να την παρακολουθήσουμε, δηλαδή από τότε που εμφανίζονται τα παλιότερα γραπτά μνημεία της. Μέχρι το 1952 ξέραμε πως τα παλιότερα γραπτά κείμενα της Ελληνικής ήταν **τα Ομηρικά έπη** –που είχαν πάρει την τελική τους μορφή κατά τον 8ο αιώνα π.Χ.– και η περίφημη επιγραφή **του Διπύλου της Αττικής**, που ανάγεται επίσης στον ίδιον αιώνα.

Όμως από το 1953 –όταν ο Άγγλος Michael Ventris κατόρθωσε να διαβάσει ελληνικές επιγραφές του 14ου αι. π.Χ. που είχαν βρεθεί στις Μυκήνες, Πύλο και Κνωσό– η ιστορία της ελληνικής γλώσσας, βάσιμα, αρχίζει από τον 14ο αι. π.Χ.

Η ελληνική γλώσσα παρουσιάζεται στα παλιότερα κείμενά της όχι ως ενιαία και ομοιόμορφη, αλλά διαφοροποιημένη σε **διαλέκτους**. Η διαφοροποίηση αυτή φαίνεται να είχε συντελεστεί πριν από την άφιξη των

⁴ Η περιοχή πήρε το εθνικό της όνομα από το όνομα των κατοίκων της. *Ησυχίου του Αλεξανδρέως Λεξικόν*, λ. **μακεδνή** (η 106) μακεδανή, μακρά, υψηλή. Η λέξη *μακ-εδνή* (επίθετο μακ-εδνός,-ή,-όν) ανάγεται στην ΙΕ ρίζα **mak-* «μακρύς και λεπτός» και συνδέεται με τα *μακρός, μήκος* (δωρικά *μάκος*).

⁵ *Ησυχίου του Αλεξανδρέως λεξικόν*, λ. **λακεδάμα** (86) Η λέξη **Λακεδαίμων** συνδέεται πιθανώς με τη λέξη *λακεδάμα* «*ύδωρ αλμυρόν αλσί πεποιημένον, ο πίνουσιν οι των Μακεδόνων αγροίκοι*» [86] υποσημ. Λακεδαίμων η Σπάρτη και ποτέ μεν [η Πελοπόννησος] η χώρα πάσα ποτέ δε η πόλις ομόνυμος τη χώρα.

Για την προέλευση της λέξης έχουν διατυπωθεί και άλλες απόψεις. Η λέξη **Σπάρτη** συνδέεται πιθανώς με το ρήμα **σπείρω** ή με τις λέξεις **σπάρτη** (=σχοινί), **σπάρτον**. Έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Θεωρείται, ωστόσο, όρος προελληνικού γλωσσικού επιπέδου.

Πάντως, οι λέξεις **Σπάρτη** (Σπάρτα δωρικά), **Σπαρτιάτης** έχουν χρώμα τοπωνυμίου και ξεχωρίζουν από τις λέξεις **Λακεδαίμων**, **Λακεδαίμονιος** που έχουν, μάλλον, πολιτικό χρώμα και αναφέρονταν στο κράτος της Λακεδαίμονος και των Λακεδαιμονίων.

ελληνικών φύλων στην Ελλάδα, δηλαδή πριν από το ± 2.000 π.Χ., όταν ακόμα ζούσαν στις πεδιάδες της βόρειας Βαλκανικής. Την Προδιαλεκτική φάση της ελληνικής γλώσσας δεν την ξέρουμε, γιατί δε μας παραδόθηκε σε κανένα κείμενο, όμως μπορούμε να σχηματίσουμε μια ιδέα για την πιθανή μορφή της, αν στηριχτούμε στις διαλέκτους, που μας σώθηκαν, και αν συνθέσουμε τα κοινά τους στοιχεία με τη βοήθεια της ιστορικο-συγκριτικής μεθόδου. Είναι πολύ λογικό πως κάθε γλωσσικό στοιχείο –είτε είναι λέξη είτε είναι γραμματικός τύπος–, που είναι αναλλοίωτο σε όλες τις διαλέκτους, είχε τη μορφή αυτή στην Προδιαλεκτική φάση της γλώσσας μας. Η Προδιαλεκτική αυτή μορφή της ελληνικής γλώσσας ονομάζεται Πρωτοελληνική⁶.

Η πρωτοελληνική από τότε που αποσπάστηκε από την ινδοευρωπαϊκή ως την εποχή που διασπάστηκε σε διαλέκτους ανέπτυξε γραμματικούς νεωτερισμούς, οι οποίοι αποτελούν τα ιδιαίτερα γνωρίσματά της, την ειδοποιό διαφορά της από τις άλλες αδερφές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες.

§ 4. Η αρχαία ελληνική περίοδος (14ος αι. π.Χ – 4ος αι. π.Χ.)

Όταν οι ινδοευρωπαίοι Έλληνες εγκαταστάθηκαν στην ελληνική χερσόνησο, η ελληνική γλώσσα παρουσιάστηκε διασπασμένη σε πολλά τοπικά ιδιώματα, που υπάγονται σε τρεις γλωσσικές ομάδες ή διαλέκτους: α') Τη Δωρική, με παρακλάδι τη Βορειοδυτική Δωρική, β') την Αιολοαχαϊκή, με παρακλάδια τη Βοιωτική, Θεσσαλική, Λεσβιακή (κυρίως Αιολική), Αρκαδική, Κυπριακή και γ') την Ιωνοαττική.

§ 5. Διαίρεση των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων

α') Δωρική - Βορειοδυτική:

- Λακωνική (Σπάρτη, Κατωιταλικές αποικίες του Τάραντα και της Ηράκλειας), Μεσσηνιακή, Αργολική (και διάλεκτος της Αίγινας),
- Κορινθιακή (και αποικίες στην Ακαρνανία και Κέρκυρα του Φλιούντα και της Σικυώνας),

⁶ Να μη συγχέουμε την πρωτοελληνική γλώσσα με την προελληνική. Όπως είπαμε, η πρωτοελληνική είναι η γλώσσα που είχαν τα ελληνικά φύλα κατά την προδιαλεκτική φάση στις πεδιάδες της βόρειας Βαλκανικής, ενώ η προελληνική δεν είναι καν ινδοευρωπαϊκή, αλλά είναι γλώσσα των μη ινδοευρωπαϊκών κατοίκων της ελληνικής χερσονήσου.

- Μεγαρική (στον Ισθμό και στις αποικίες του Βυζαντίου και Σελινούντα της Σικελίας), Κρητική, της Μήλου και της Θήρας (και της αποικίας της, της Κυρήνης),
- Ροδιακή (με τις αποικίες της Γέλας και του Ακράγαντα στη Σικελία), Καρπάθια,
- Των νησιών του Αιγαίου: Ανάφης, Αστυπάλαιας, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Κως και της Κνίδου της Μ. Ασίας.
 - **Βορειοδυτική Δωρική**
- Ηπείρου, Ακαρνανίας, Αιτωλίας, Φθιώτιδας, Λοκρίδας, Φωκίδας, Μακεδονίας (με επιδράσεις από την Αιολική της Βόρειας Θεσσαλίας).
 - **Συγγενικές με τη Δωρική**
- Αχαΐας (Βόρεια Πελοπόννησος),
- Ηλείας (με κέντρο την Ολυμπία),
- Παμφυλιακή (στη Μ. Ασία).

β') Αιολοσαχαϊκή:

- **Αιολική**
- της Μ. Ασίας (Αιολίδας), Λέσβου, Βοιωτίας, Θεσσαλίας (κυρίως στην Πελασγιώτιδα στη βόρεια Θεσσαλία).
 - **Αρκαδοκυπριακή** (Με στοιχεία και της νότιας Δωρικής).
- Αρκαδίας, Κύπρου, Μυκηνών.

γ') Ιωνοαττική:

- **Ιωνική:**
- Ιωνική της Μ. Ασίας (Μίλητος, Έφεσος, Χίος, Σάμος),
- Ιωνική των Κυκλάδων (Αμοργός, Νάξος, Σίφνος, Δήλος, Άνδρος, Κέα, Τήνος και Πάρος με την αποικία της, τη Θάσο),
- Ιωνική της Εύβοιας (Ερέτρια, Χαλκίδα [με τις αποικίες της στην Ιταλία: Κύμη, Νεάπολη, Ρήγιο] και Ωρωπό στη Βοιωτία).
- **Αττική:**
- Διάλεκτος της Αθήνας.

§ 6. Γραφή

Η ιστορική περίοδος της ελληνικής γλώσσας αρχίζει από την εποχή που εμφανίζονται τα πρώτα και παλιότερά της γραπτά μνημεία. Τα μνημεία

αυτά βρέθηκαν σε ελληνικό έδαφος. Πριν από λίγα χρόνια ως παλιότερα μνημεία θεωρούνταν, όπως γράψαμε, **τα Ομηρικά έπη, η Ιλιάδα και η Οδύσσεια**, και κυρίως η **περίφημη επιγραφή του Διπύλου της Αττικής**. Και τα δύο τοποθετούνται χρονολογικά στον 8ο αιώνα π.Χ.

Όμως το 1953 έγινε μια σημαντικότερη ανακάλυψη. Ο Άγγλος **Michael Ventris**, με συνεργάτη τον συμπατριώτη του φιλόλογο J. Chadwick, μπόρεσε και διάβασε επιγραφές που είχαν βρεθεί σε ανασκαφές στην Κνωσό, τις Μυκήνες, την Πύλο, τον Ορχομενό και αλλού. Οι επιγραφές αυτές ήταν γραμμένες σε άγνωστο αλφάβητο και δεν μπορούσαν να διαβαστούν. Ο M. Ventris όμως μπόρεσε και βρήκε το κλειδί των επιγραφών αυτών της **Γραμμικής γραφής Β'** και είδε με έκπληξη ότι η γλώσσα που παρουσιάζουν είναι η Ελληνική του 14ου αιώνα π.Χ., δηλ. της εποχής του **Κρητο-μυκηναϊκού πολιτισμού**. Είναι γραφή συλλαβική.

Βέβαια, το αλφάβητο αυτό φαίνεται ότι ήταν ατελές και ο τρόπος της απόδοσης της Ελληνικής γλώσσας παρουσίαζε τόσα προβλήματα, ώστε μερικοί αμφισβήτησαν αρχικά το γεγονός. Από τότε όμως ασχολήθηκαν με το θέμα και άλλοι επιστήμονες σ' όλον τον κόσμο και έγινε τόσο σημαντική πρόοδος, ώστε σήμερα να είναι δυνατό να μεταθέσουμε την αρχή της ιστορίας της γλώσσας μας από τον 8ο στον 14ο αι. π.Χ., αφού αποδεικνύεται πια ότι πρόκειται για ελληνική γλώσσα⁷.

§ 7. Αλφάβητο

Η κρητομυκηναϊκή αυτή γραφή σώθηκε γραμμένη πάνω σε πλίνθους, σε δακτυλιόλιθους και σε άλλα αντικείμενα και παρουσιάζεται σε διάφορες μορφές. Η μία, η παλιότερη, είναι η **Ιερογλυφική** και **συμβολική** γραφή, που βρέθηκε μόνο στην Κρήτη, και η άλλη, η νεότερη, είναι η **Γραμμική**, την οποία χώρισαν σε δύο κατηγορίες: στη **Γραμμική Α'** (Κεντρικής και ανατολικής Κρήτης, του 17ου αι. π.Χ.) με 90 εικονιστικά στοιχεία περίπου, και στη **Γραμμική Β'**, με 64 γράμματα, που ήταν γνωστή στους Μυκηναίους πριν από τον 14ο αι. π.Χ. Αυτήν την τελευταία κατόρθωσε να διαβάσει ο M. Ventris. Το αλφάβητό της είναι **συλλαβικό**, δηλαδή κάθε γράμμα αποδίδει

⁷ UNESCO – Ελληνική Έκδοση. (1966). *Ιστορία της ανθρωπότητας* (Ο αρχαίος κόσμος) : Λ. Παρέτι κ.ά. Αθήνα : «Ελλην. Παιδεία», τόμ. 2ος, 55,61-65,82-88,321 και Ανδριώτης, Ν.Π. (χ.χ). *Εισαγωγή στην Ινδοευρωπαϊκή Γλωσσολογία*. (Πανεπιστημιακές παραδόσεις). Θεσσαλονίκη : Σάββας Γαρταγάνης.

μία συλλαβή, συνήθως ένα σύμφωνο με ένα φωνήεν, σπάνια ένα μόνο φωνήεν ή δύο σύμφωνα με φωνήεν. Βέβαια, πρόκειται για γραφή που δεν απέδιδε ικανοποιητικά την ελληνική γλώσσα.

Μέχρι τον 10ο αι. π.Χ. περίπου οι Έλληνες χρησιμοποίησαν αυτήν τη γραφή. Αλλά ήταν ατελής και δεν τους ικανοποιούσε. Γι' αυτό, μόλις βρήκαν μίαν άλλη πιο απλή, πιο εύκολη και πιο πρακτική, εγκατέλειψαν την παλιά και άρχισαν να γράφουν τη γλώσσα τους με τη νέα γραφή. Η νέα γραφή είναι το λεγόμενο **Φοινικικό** αλφάβητο. Την προέλευση του αλφαβήτου από τους **Φοίνικες** την αναφέρει ο Ηρόδοτος (5, 58–59), ο οποίος μας λέει και το όνομα των γραμμάτων: **Φοινικήα**⁸.

Στην αρχή το φοινικικό αλφάβητο –που είχε προέλθει ασφαλώς από **βορειοσημιτικό αλφάβητο**–, όταν το χρησιμοποιούσαν οι Φοίνικες για τη γλώσσα τους, ήταν **ιδεογραφικό**, δηλαδή είχε διαφορετικό γράφημα για κάθε νόημα, και διαμορφωνόταν με συμβατική σχηματοποίηση εικονογραφικών παραστάσεων. Αργότερα έγινε σύστημα **ακροφωνητικό**, δηλαδή κάθε γράφημα δε δήλωνε **την ιδέα, την εικόνα**, αλλά μόνο το αρχικό γράμμα του αντικειμένου: ALEF–άλφα=βόδι, BET–βήτα=σπίτι, GAMAL ή GAMLA–γάμα=καμήλα, DALET ή DALETH–δέλτα=πόρτα, KAPH–κάπα=παλάμη, LAMED–λάμδα=βουκέντρα, MEM–μι=νερό, PE–πι=στόμα, RESH ή ROSH–ρο=κεφάλι κ.ο.κ.

Όταν το πήραν οι Έλληνες, ήταν πια ακροφωνητικό. Αλλά και έτσι, πάλι, το αλφάβητο δεν ήταν τέλειο, γιατί και οι Φοίνικες δεν έγραφαν τα φωνήεντα ξεχωριστά· έγραφαν μόνο τα σύμφωνα. Οι Έλληνες πήραν, λοιπόν, το αλφάβητο και το τροποποίησαν –προσαρμόζοντάς το στις δικές τους ανάγκες– γράφοντας και τα φωνήεντα. Αυτό έγινε για πρώτη φορά και είχε μεγάλη σημασία.

Πότε ακριβώς δανείστηκαν οι Έλληνες το αλφάβητο από τους Φοίνικες δεν είναι γνωστό. Υποθέτουν ότι ο δανεισμός πρέπει να έγινε πολύ πριν από τον 8ο αι. π.Χ., όταν οι **Ίωνες** πήγαν στη Μ. Ασία. Το 1.000 π.Χ.

⁸ Ανδριώτης, Ν.Π.(χ.χ.) *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*. (Πανεπιστημιακές παραδόσεις). Θεσσαλονίκη : Σάββας Γαρταγάνης. Σιγάλας, Αντ. (1974). *Ιστορία της ελληνικής γραφής*. Β' έκδοση. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.

περίπου οι Έλληνες είχαν δανειστεί το φοινικικό αλφάβητο. Έπειτα το τελειοποίησαν κάνοντας και διάφορες προσθήκες και τροποποιήσεις. Η τροποποίηση αρχικά έγινε κατά τόπους και με διαφορετικό τρόπο, γι' αυτό και έχουμε διάφορες παραλλαγές. Τα κείμενα της Θήρας έχουν 22 γράμματα, ενώ της Κρήτης 23 γράμματα.

Χαλκιδείς άποικοι τον 8ο αι. π.Χ. μετέφεραν το αλφάβητο της πατρίδας τους, της Χαλκίδας, στην αποικία τους στην Ιταλία, **την Κύμη**, και το γεγονός αυτό στάθηκε η αιτία να το πάρουν, έπειτα, απ' αυτούς **οι Ετρούσκοι** και **οι Λατίνοι** και από τους Λατίνους, κατόπιν, **οι Ευρωπαίοι στη Δύση**.

Στην αρχή οι Έλληνες, όπως και οι Σημίτες, έγραφαν ανάποδα: **από τα δεξιά προς τα αριστερά**. Έπειτα εφάρμοσαν ένα άλλο δικό τους σύστημα: **μία σειρά από τα δεξιά προς τα αριστερά, η επόμενη σειρά από τα αριστερά προς τα δεξιά**, η άλλη πάλι από τα δεξιά προς τα αριστερά, η επόμενη πάλι από αριστερά προς τα δεξιά κ.ο.κ. Ο τρόπος αυτός της γραφής ονομάστηκε **βουστροφηδόν** (<βους+στροφή<στρέφω), επειδή μοιάζει με τον τρόπο που πηγαινοέρχονται τα βόδια οργώνοντας. Τελικά όμως κατέληξαν στον τρόπο που έχουμε και σήμερα, δηλαδή **μόνο από τα αριστερά προς τα δεξιά**. Η **επιγραφή του Διπύλου**, η αρχαιότερη δηλ. επιγραφή που είναι γραμμένη στο φοινικικό αλφάβητο, είναι **αριστερόστροφη** και είναι του 8ου αι. π.Χ. Στη Γορτυνία τον 5ο αι. π.Χ. χρησιμοποιόταν η **βουστροφηδόν** γραφή, ενώ στην Αττική στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. ολοκληρώθηκε η μετάβαση στη **δεξιόστροφη** γραφή.

Η επιγραφή: ΗΟΣ ΝΥΝ ΟΡΧΕΣΣΤΟΝ ΠΑΝΤΟΝ ΑΤΑΛΟΤΑΤΑ ΠΑΙΖΕΙ ΤΟΤΟ ΔΕΚΑΝ ΜΙΝ

(Σ' όποιον από τους χορευτές χορεύει πιο ανάλαφρα ν' απονεμηθεί αυτό)

Εικόνα: Τμήμα της οinoχόης του Διπύλου της Αθήνας με την επιγραφή (8ος αι.π.Χ.).

(Εθνικό αρχαιολογικό μουσείο της Αθήνας).

Μέρος Πρώτο

ΦΘΟΓΓΟΛΟΓΙΚΟ

1ο
Κεφάλαιο

Φθόγγοι και γράμματα

Οι φθόγγοι της ελληνικής γλώσσας

§ 31. Φθόγγοι είναι οι απλές φωνές που σχηματίζουν τις λέξεις. Έτσι η λέξη **εδώ** σχηματίζεται από τους τρεις φθόγγους **ε, δ, ω**.

Οι φθόγγοι της γλώσσας μας είναι οι ακόλουθοι:

α, ε, ι, ο, ου, β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ.

Τα γράμματα της ελληνικής γλώσσας

§ 32. Γράμματα ή ψηφία είναι τα γραπτά σημάδια που παριστάνουν τους φθόγγους.

Το **ε**, το **δ**, και το **ω** είναι γράμματα που τα γράφουμε, για να παραστήσουμε τους φθόγγους που προφέρουμε λέγοντας **εδώ**.

Τα διάφορα γράμματα που μεταχειριζόμαστε, για να γράψουμε τους φθόγγους της γλώσσας μας, απαρτίζουν το **αλφάβητο της ελληνικής γλώσσας** ή το **ελληνικό αλφάβητο**.

Τα **γράμματα του αλφαβήτου** είναι 24 και κατατάσσονται σύμφωνα με σειρά, καθιερωμένη από τα παλιά χρόνια, που ονομάζεται **αλφαβητική σειρά**.

Τα γράμματα του αλφαβήτου είναι με τα ονόματά τους τα ακόλουθα:

α	A	άλφα	η	H	ήτα	ν	N	νι	τ	T	ταυ
β	B	βήτα	θ	Θ	θήτα	ξ	Ξ	ξι	υ	Υ	ύψιλον
γ	Γ	γάμα	ι	I	γιώτα	ο	O	όμικρον	φ	Φ	φι
δ	Δ	δέλτα	κ	K	κάπα	π	Π	πι	χ	X	χι
ε	E	έψιλον	λ	Λ	λάμδα	ρ	P	ρο	ψ	Ψ	ψι
ζ	Z	ζήτα	μ	M	μι	σ	Σ	σίγμα	ω	Ω	ωμέγα

Σημ. Η αλφαβητική σειρά είναι πολύ χρήσιμη. Σύμφωνα μ' αυτήν κατατάσσουμε και ψάχνουμε τις λέξεις στα λεξικά ή ταξινομούμε διάφορα ονόματα.

Παρατήρηση. Το αλφάβητό μας, ονομασμένο έτσι από τα δύο πρώτα ψηφία, είναι το ίδιο που είχαν οι αρχαίοι Έλληνες. Γεννήθηκε από βορειοσημιτικό αλφάβητο, με τη μεσολάβηση του φοινικικού, στην αρχή της πρώτης προχριστιανικής χιλιετίας. Εξαρχής ωστόσο αλλά και αργότερα τροποποίησαν οι αρχαίοι Έλληνες το ξένο αλφάβητο, ώστε να παριστάνει όσο γίνεται καλύτερα τους φθόγγους της γλώσσας τους. (*Ηρόδοτος*, 5, 58-59). (Βλ. και §§ 6-7).

Αντιστοιχία φθόγγων και γραμμάτων

§ 33. Δεν υπάρχει πάντοτε αντιστοιχία ανάμεσα στους φθόγγους και στα γράμματα της γλώσσας μας.

Υπάρχουν σ' αυτή φθόγγοι που δεν παριστάνονται με αντίστοιχα γράμματα. Τέτοιοι είναι οι φθόγγοι **ου, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ**.

Από το άλλο μέρος υπάρχουν γράμματα που παριστάνουν τον ίδιο φθόγγο: **ο-ω, η-ι-υ** κλπ.

Σημ. Κάθε ψηφίο μέσα σε αγκύλες [] δηλώνεται ως φθόγγος, όχι ως γράμμα: π.χ. [ε] (αι), [ο] (ω), [ι] (η-υ-ει-οι-υι).

5ο
Κεφάλαιο
Εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων
(Πάθη των φθόγγων)

§ 125. Γενικά. Σπάνια οι λέξεις μένουν αμετάβλητες και ακέραιες όπως πλάστηκαν από την αρχή. Συχνά αλλάζουν μορφή, γιατί οι φθόγγοι τους (φωνήεντα, δίψηφα φωνήεντα και σύμφωνα) χάνονται ή συγχωνεύονται ή με οποιονδήποτε τρόπο μεταβάλλονται.

Οι διάφορες αποβολές, συγχωνεύσεις και κάθε είδους μεταβολές των φθόγγων λέγονται **εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων ή πάθη των φθόγγων**, με τα οποία προχωρεί η γλώσσα σύμφωνα με τους νόμους *της ήσσονος προσπαθείας, της έλξης και της αναλογίας*.

Σημείωση. Για τους αρχαιοελληνικούς γραμματικούς τύπους της νέας μας γλώσσας πρέπει, νομίζω, μερικές φορές να χρησιμοποιούμε κανόνες της Γραμματικής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ιδίως για φαινόμενα που αφορούν τις εξελικτικές παθήσεις των φθόγγων της ελληνικής γλώσσας, με σκοπό να διασαφηνίζονται επαρκώς διάφορα ασαφή θέματα των τριών μερών της Νεοελληνικής Γραμματικής, δηλ. του Φθογγολογικού, του Ετυμολογικού και του Τυπολογικού.

§ 126. Χασμωδία. Αυτή είναι κακόηχη συνάντηση φωνηέντων ή δίψηφων φωνηέντων που ανήκουν σε δύο γειτονικές συλλαβές μέσα στην ίδια λέξη (εσωτερική) ή πιο συχνά ανάμεσα σε δύο λέξεις (εξωτερική). Η χασμωδία δυσχεραίνει τη γοργή και απρόσκοπτη ροή του λόγου.

Στη γλώσσα μας οι περισσότερες λέξεις λήγουν σε φωνήεν ή σε δίψηφο φωνήεν και τυχάνει συχνά να τις ακολουθούν στην ομιλία λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν ή δίψηφο φωνήεν (εξωτερική χασμωδία):

π.χ. από όλα, όσα εγώ είδα και άκουσα, έμεινα άναυδος.

Τα γειτονικά φωνήεντα ή δίψηφα φωνήεντα σε μία λέξη ή ανάμεσα σε δύο λέξεις παρουσιάζουν διάφορες μεταβολές. Πολλές από τις μεταβολές των φθόγγων (φθογγικά πάθη) γίνονται, για ν' αποτρέπεται η χασμωδία.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ

1ο
Κεφάλαιο

Η καταγωγή των λέξεων

§ 172. Το ελληνικό λεξιλόγιο στις διάφορες εποχές

Η ελληνική γλώσσα, που έχει ιστορία τρεισήμισι χιλιάδων ετών, δεν απαρτιζόταν σε κάθε εποχή από τις ίδιες λέξεις. Ανάλογα με την πνευματική κατάσταση του λαού που τη μιλούσε, και κατά το πλήθος και κατά το είδος των λογοτεχνιών που την έγραφαν, το ελληνικό λεξιλόγιο ήταν ενός κάποιου επιπέδου. Δεν απαρτιζόταν στις διάφορες εποχές από την ίδια πάντοτε *αρχική κληρονομιά*, όπως την είχαν οι Έλληνες από τους προγόνους τους.

Οι παλιές αρχικές λέξεις, οι ινδοευρωπαϊκές λέξεις, εκτός από όσες παραμερίστηκαν, αντικαταστάθηκαν ή συμπληρώθηκαν κατά καιρούς από άλλες είτε λόγιες ελληνικές είτε ξένες. Σ' αυτές τις τελευταίες απεικονίζονται οι διάφορες επιδράσεις που δέχτηκε η γλώσσα μας από άλλους λαούς κατά την πολύχρονη πορεία της.

§ 173. Τα γλωσσικά επίπεδα του ελληνικού λεξιλογίου

Το λεξιλόγιο της σημερινής μας γλώσσας αποτελείται από **τρία γλωσσικά επίπεδα**:

I. Λέξεις που *εξαρχής ανήκαν στην ελληνική γλώσσα ή που μπήκαν σ' αυτή στα πολύ παλιά χρόνια ή που μπήκαν στην αρχαία εποχή ως τους πρώτους αιώνες μ.Χ.* και λέξεις που έφτασαν ως εμάς, σήμερα, από τη γλώσσα που μιλιόταν τότε:

II. λέξεις που *μπήκαν στη γλώσσα μας από τους πρώτους αιώνες μ.Χ. ως την αρχή του 1800 μ.Χ.* και

III. λέξεις που *μπήκαν στη γλώσσα μας από τότε ως σήμερα.*

Μέρος Τρίτο

ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΟ

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

§ 344. Η ελληνική γλώσσα έχει δέκα είδη λέξεων, που λέγονται **μέρη του λόγου**.

Τα μέρη του λόγου είναι: **άρθρο, ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, ρήμα, μετοχή, επίρρημα, πρόθεση, σύνδεσμος, επιφώνημα.**

Το ουσιαστικό και το επίθετο λέγονται **ονόματα**.

§ 345. Το άρθρο, το ουσιαστικό, το επίθετο, η αντωνυμία, το ρήμα και η μετοχή λέγονται **κλιτά μέρη** του λόγου, γιατί κλίνονται, δηλαδή παρουσιάζουν το καθένα τους στον λόγο διάφορες μορφές (αριθμός, πτώση, πρόσωπο, έγκλιση κλπ.).

Το επίρρημα, η πρόθεση, ο σύνδεσμος και το επιφώνημα λέγονται **άκλιτα μέρη** του λόγου, γιατί δεν κλίνονται, δηλαδή παρουσιάζονται πάντοτε στον λόγο με την ίδια μορφή.

Σημ. Οι μετοχές που λήγουν σε **-όντας, -ώντας** είναι **άκλιτες**: *παίζοντας, γράφοντας, πηδώντας, τραγουδώντας κλπ.*

Άκλιτα είναι και μερικά αριθμητικά επίθετα: *δύο, πέντε, έξι, επτά, οκτώ, εννέα, δέκα, ένδεκα, δώδεκα, είκοσι, πενήντα κλπ.*

§ 346. Οι διάφορες μορφές που παίρνει μια κλιτή λέξη στην ομιλία λέγονται **τύποι** αυτής της λέξης· π.χ.

δρόμος, δρόμοι, δρόμους· σειρά, σειρές· σεμνή, σεμνής, σεμνές· αγώνας, αγώνων· εκείνου, εκείνα· γελώ, γελάς, γελούν· γράφω, γράφεις, γράφει· γραμμένος, γραμμένοι κλπ.

α') Το μεταβλητό μέρος προς το τέλος της κλιτής λέξης λέγεται **κατάληξη** (π.χ. των πιο πάνω λέξεων)· -ος, -οι, -ους· -ά, -ές· -ή, -ής, -ές· -ας, -ων· -ου, -α· -ώ, -άς, -ούν· -ω, -εις, -ει· -ος, -οι κλπ.

Σημ. Η κατάληξη –που μπορεί να είναι επίθημα (-άκι, -αράς κ.ά.)– πάντα μεταβάλλεται στις κλιτές λέξεις.

β') Το μέρος προς την αρχή της κλιτής λέξης λέγεται **θέμα**. Και το **θέμα**, γενικά, μεταβάλλεται είτε εξαιτίας προσκόλλησης προθημάτων και ενθημάτων είτε εξαιτίας φθογγικών παθών (των φωνηέντων και των συμφώνων)· π.χ.

συν-λέγω: συλλέγω>συλλογή· εν-μένω: εμμένω>εμμονή· ύφαν-ση: υφάν-j-ω>υφά-j-v-ω>υφαίν-ω· γυμν-ός: γυμν-αδ-τήριο>γυμνασ-τήριο> (νέο θέμα) γυμνάσ-+-ιο>γυμνάσιο· φεύγω-έφυγα: φευγ-άτος, φευγ-άλα, φυγ-ή, καταφύγ-ιο· στείχ-ω>στοιχ-είο>στίχ-ος κλπ.

γ') Ο τελευταίος φθόγγος του θέματος λέγεται **χαρακτήρας**. Και ο **χαρακτήρας** μεταβάλλεται εξαιτίας φθογγικών παθών. Αυτός μπορεί να είναι φωνήεν ή σύμφωνο ή δίψηφο φωνήεν ή δίψηφο σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα ή καταχρηστικός δίφθογγος (φυσικά, ο πρώτος φθόγγος του, χωρίς να χάνεται η συνιζήμενη ιδιότητά του)· π.χ.

ζω-ή, νέ-ος· καλ-ός, συνετ-ός· όμοι-ος, σχολει-ό· μπερντές, μπαμπάς· φθέγγ-ομαι: φθόγγος, λαρύγγ-ι, μαραγκ-ός· κρύβ-ω: έ-κρυψ-α, κρύφ-τηκα, κρυφ-ός· γράφ-ω: έ-γραψ-α, γράφ-τηκα, γράφ-μα>γράμ-μα-γράμμα, γραφ-τός>γραπ-τός-γραπτά· δουλει-ά, γιαγι-ά, παλι-ός, ποι-ος, νι-ος, βι-ος, μι-α κλπ.

Πτώσεις. Γένος και αριθμός.

§ 347. Οι **τύποι**, που παίρνουν το άρθρο, το ουσιαστικό, το επίθετο, η αντωνυμία και η μετοχή, λέγονται **πτώσεις** και τα μέρη του λόγου που τις έχουν λέγονται **πτωτικά**:

Οι πτώσεις είναι τέσσερις: **Η ονομαστική, η γενική, η αιτιατική και η κλητική.**

Ονομαστική είναι η πτώση που μεταχειριζόμαστε απαντώντας στην ερώτηση: ποιος; τι; **Ο Γιώργος** γελά, **το** καράβι έφτασε κλπ.

Γενική είναι η πτώση που μεταχειριζόμαστε απαντώντας στην ερώτηση: τίνος; ποιανού; **Το** περιβόλι **του Γιώργου** είναι μεγάλο, η άγκυρα **του** **καραβιού**.

Αιτιατική είναι η πτώση που μεταχειριζόμαστε απαντώντας στην ερώτηση: *ποιον; τι; Φώναξα τον Γιώργο, είδα το καράβι.*

Κλητική είναι η πτώση που μεταχειριζόμαστε, όταν καλούμε ή προσφωνούμε κάποιον: *έλα εδώ, Γιώργο! Γιώργο, γράφε!*

§ 348. Εκτός από τις πτώσεις, **τα πτωτικά** έχουν **γένος, αριθμό και κλίση**.

Τα γένη των πτωτικών είναι τρία (§§ 362–375).

Οι **αριθμοί** των πτωτικών είναι δύο: **ο ενικός** και **ο πληθυντικός**.

Ο **ενικός** δηλώνει ότι γίνεται λόγος για ένα: *η σημαία, το βιβλίο.*

Ο **πληθυντικός** δηλώνει ότι γίνεται λόγος για πολλά: *οι σημαίες, τα βιβλία.*

Η **κλίση** είναι ο τρόπος που σχηματίζονται οι πτώσεις ενός πτωτικού.

Οι κλίσεις των ουσιαστικών είναι τρεις (§ 381) :

Η κλίση των αρσενικών, η κλίση των θηλυκών, η κλίση των ουδετέρων.

§ 349. Η πτώση, το γένος, ο αριθμός και η κλίση ενός πτωτικού αποτελούν τα **παρεπόμενά** του.

10_ο
Κεφάλαιο**Οι αντωνυμίες**

§ 501. **Αντωνυμίες** λέγονται οι λέξεις που μεταχειριζόμαστε στον λόγο αντί ονομάτων, ουσιαστικών ή επιθέτων.

α') Από τις αντωνυμίες άλλες λέγονται στον λόγο μόνες τους, δηλαδή σαν να ήταν ουσιαστικά, **απόλυτα** (*απόλυτη χρήση*):

Αυτός (ο Παύλος) προχθές διάβαζε ποίηση.

β') Άλλες λέγονται μαζί με ουσιαστικά, σαν να ήταν επίθετα, είναι δηλαδή **επιθετικές αντωνυμίες** (*επιθετική χρήση*):

Ο Δημήτρης προσκάλεσε όσους συμμαθητές του βρήκε.

γ') Και άλλες μπορεί να ειπωθούν και μόνες τους και με ουσιαστικά, δηλαδή και σαν ουσιαστικά, απόλυτα, και σαν επίθετα:

Μόνα τους τα παιδιά γυμνάζονταν· δεν έλειπε κανένα.

§ 502. **Τα είδη των αντωνυμιών.** Οι αντωνυμίες είναι οκτώ ειδών: **προσωπικές, κτητικές, αυτοπαθείς, οριστικές, δεικτικές, αναφορικές, ερωτηματικές, αόριστες.**

Προσωπικές αντωνυμίες

§ 503. **Προσωπικές αντωνυμίες** λέγονται εκείνες που δηλώνουν τα τρία πρόσωπα του λόγου: εκείνον ο οποίος μιλάει (*πρώτο πρόσωπο, εγώ*), εκείνον που του μιλάμε (*δεύτερο πρόσωπο, εσύ*) και εκείνον για τον οποίο γίνεται λόγος (*τρίτο πρόσωπο, αυτός–αυτή–αυτό*).

Προσωπική αντωνυμία του πρώτου προσώπου είναι το **εγώ**, του δευτέρου είναι το **εσύ**, του τρίτου είναι **αυτός–αυτή–αυτό**:

εγώ παίζω, εσύ παίζεις, αυτός ή αυτή ή αυτό παίζει.

Σημ. Η αντωνυμία *αυτός, -ή, -ό* είναι δεικτική αντωνυμία που χρησιμοποιείται και ως προσωπική. Ως προσωπική αντωνυμία του γ' προσώπου χρησιμοποιούνται και άλλες δεικτικές αντωνυμίες.

14ο Κεφάλαιο

Οι συζυγίες

§ 578. Γενικά. Τα ρήματα δεν κλίνονται όλα με τον ίδιο τρόπο. Στον ενεστώτα και στον παρατατικό παρουσιάζουν διαφορές.

Συζυγίες είναι τα διάφορα συστήματα, σύμφωνα με τα οποία κλίνονται οι κατηγορίες των ρημάτων ανάλογα με τον θεματικό χαρακτήρα τους και τη θέση του τόνου στις συλλαβές τους.

§ 579. Έχουμε δύο μεγάλες ομάδες με διαφορετικό σχηματισμό, που αποτελούν τις δύο **συζυγίες** του ρήματος.

Στην **πρώτη συζυγία** ανήκουν τα ρήματα που **τονίζονται** στην **παραλήγουσα** στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού ενεστώτα και στην **προπαραλήγουσα** στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού ενεστώτα. Τα ρήματα αυτά λήγουν σε **-ω** στην ενεργητική φωνή και σε **-ομαι** στην παθητική: *λύν-ω—λύν-ομαι, κλείν-ω—κλείν-ομαι, δροσίζ-ω—δροσίζ-ομαι, υφαίν-ω—υφαίν-ομαι* κλπ.

Στη **δεύτερη συζυγία** ανήκουν τα ρήματα που **τονίζονται** στη **λήγουσα** στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού ενεστώτα και στην **παραλήγουσα** στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού ενεστώτα. Τα ρήματα αυτά λήγουν σε **-ώ** στην ενεργητική φωνή και σε **-ιέμαι** ή **-ούμαι** ή **-ώμαι** στην παθητική: *νικώ—νικιέμαι, θεωρώ—θεωρούμαι, -είσαι, -είται· λυπώ—λυπούμαι, -άσαι, -άται· διασπώ—διασπώμαι, -άσαι, -άται* κλπ.

§ 580.

Καταλήξεις ρημάτων της πρώτης συζυγίας

Ενεργητική φωνή

ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ					
Αριθμ. .	Πρόσ.	Οριστική	Υποτακτική (να, για να κλπ.)	Προστακτική	Μετοχή
Ενικ.	α΄	-ω	-ω	—	-οντας
	β΄	-εις	-εις	-ε	αρχαιοκλιτη
	γ΄	-ει	-ει	ας -ει	-ων, -οντος
Πληθ.	α΄	-ουμε	-ουμε	—	-ουσα, -ουσας
	β΄	-ετε	-ετε	-ετε	-ον, -οντος
	γ΄	-ουν (ε)	-ουν (ε)	ας -ουν	

ΠΑΡΑΤΑΤΙΚΟΣ					
Αριθμ. .	Πρόσ.	Οριστική	Υποτακτική (να, για να κλπ.)	Προστακτική	Μετοχή
Ενικ.	α΄	-α	-ω	—	-οντας
	β΄	-εσ	-εις		αρχαιοκλιτη
	γ΄	-ε	-ει		-ων, -οντος
Πληθ.	α΄	-αμε	-ουμε		-ουσα, -ουσας
	β΄	-ατε	-ετε		-ον, -οντος
	γ΄	-αν (ε)	-ουν (ε)		

ΑΟΡΙΣΤΟΣ					
Αριθμ. .	Πρόσ.	Οριστική	Υποτακτική (να, για να κλπ.)	Προστακτική	Μετοχή
Ενικ.	α΄	-α	-ω	—	-οντας*
	β΄	-εσ	-εις	-ε	αρχαιοκλιτη
	γ΄	-ε	-ει	ας -ει	-ας, -αντος
Πληθ.	α΄	-αμε	-ουμε	—	-ασα, -ασας
	β΄	-ατε	-ετε	-(ε)τε	-αν, -αντος
	γ΄	-αν (ε)	-ουν	ας -ουν	
ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ: -ει, (-σει), (-ξει), (-ψει)					

*Σημ. Για τη μετοχή **-οντας** ή **-ώντας** στον χρόνο αόριστο βλ. σελ. 469, σημείωση.

17ο
Κεφάλαιο
Οι μετοχές
§ 653.
Μετοχές της λόγιας παράδοσης

Η μετοχή είναι ένα από τα δέκα μέρη του λόγου της ελληνικής γλώσσας που ονομάστηκε έτσι, επειδή μετέχει και στις ιδιότητες του ονόματος, ουσιαστικού και επιθέτου, δηλαδή στο γένος και στην κλίση, αλλά και στις ιδιότητες του ρήματος, δηλαδή στον χρόνο, στη φωνή και στη διάθεση.

Στην αρχαία Ελληνική κάθε χρόνος (εκτός από τον παρατατικό και τον υπερσυντέλικό που αναπληρώνονταν αντίστοιχα από τον ενεστώτα και τον παρακείμενο) σχημάτιζε και στις δύο φωνές αντίστοιχη μετοχή, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ένα πάρα πολύ ευρύ και ανοιχτό σύστημα. Αντίθετα, στη νέα Ελληνική –σχεδόν πριν από μία τριακονταετία– υπήρχε (και υπάρχει επισήμως) ένα κλειστό σύστημα με πολύ περιορισμένο αριθμό μετοχών. Όμως, στην αρχή της δεκαετίας που διανύουμε άρχισε να διευρύνεται το σύστημα, με αποτέλεσμα να παρατηρείται συχνότατη χρήση μετοχών (ενεστώτας, παρατατικός, αόριστος α΄, αόριστος β΄ και παρακείμενος της ενεργητικής φωνής και ενεστώτας, παρατατικός, αόριστος α΄, αόριστος β΄ και παρακείμενος –μάλιστα και με αρχαίον αναδιπλασιασμό ή με χρονική αύξηση αντ’ αυτού – της παθητικής φωνής), οι οποίες και προφέρονται και γράφονται σύμφωνα με το τυπικό του αρχαίου ρήματος με λίγες αλλαγές.

Στη γλώσσα μας όλα τα είδη των επιρρηματικών μετοχών σε ολόκληρο το σύστημα της ενεργητικής φωνής είχε υποκαταστήσει μία μόνο μετοχή –κι αυτή άκλιτη–, η λαϊκή μετοχή του ενεστώτα σε **-οντας** ή **-ώντας**, στερημένη από τις ιδιότητες του ονόματος (ουσιαστικού και επιθέτου) χρησίμευε (και χρησιμεύει) συνήθως ως επίρρημα.

Ο λαϊκός τύπος σε **-μένος** έχει όψη μετοχής, είναι μετοχή του παρακειμένου και είναι η μοναδική σ’ ολόκληρο το σύστημα της παθητικής φωνής. Έχει ιδιότητες ονοματικές καθώς και ιδιότητες ρηματικές, αλλά ως προς τον τρόπο δηλώνει μόνο το **συντελεσμένο** μέσα σ’ όλο το σύστημα.

Όμως η σημερινή μας γλώσσα ως ζωντανός οργανισμός αποβάλλει τους περιορισμούς, ανοίγει το κλειστό σύστημα της μετοχής και ικανοποιεί τις ανάγκες. Ιδιαίτερα, στην περίπτωση μας, έχει επαναφέρει ήδη σε ευρεία κυκλοφορία **μετοχές της λόγιας παράδοσής μας**, προσαρμοσμένες στο νέο τυπικό, προσφέροντας στον σημερινό χρήστη ευνοϊκές διεξόδους για μιαν άρτια επικοινωνία, προφορική και γραπτή, εμπλουτίζοντας συνάμα και την έκφραση.

Παρόλο που ο αναγνώστης βλέπει, συχνότατα, πληθώρα τέτοιων μετοχών σε έντυπα που διαβάσει, για επιβεβαίωση όμως των λεγομένων μου παρατίθεται εδώ –ως ελάχιστο δείγμα– κατάλογος με μετοχές της λόγιας παράδοσης από την ενεργητική και την παθητική φωνή που περιέχονται σε φράσεις¹²⁶ όπως ακριβώς αυτές είναι γραμμένες σε διάφορα έντυπα.

Για λόγους δεοντολογίας εντάσσεται στο τυπολογικό μέρος της Γραμματικής αυτής και η κλίση των μετοχών της λόγιας παράδοσης (βλ. § 537 Α'–Δ'). Πρβλ. Ινστιτούτο ΝΕ σπουδών - ΑΠΘ. (1999). *Λεξικό*, ό.π., 1517 (Ε12-Ε128', Ε12ς').

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

μετοχών της λόγιας παράδοσης (μέσα σε φράσεις)

- *την πρωτοεμφανιζόμενη έφηβη* (πρωτο–εμφανίζομαι)
- *της συγκεκριμένης μάρκας* (συγκρίνομαι)
- *οι τρεις προαναφερθέντες ηθοποιοί* (προαναφέρομαι)
- *το συνεσταλμένο κορίτσι* (συστέλλομαι)
- *ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα* (συνδέομαι)
- *τους διανοομένους της εποχής* (διανοούμαι)
- *και η διαρκώς αυξανόμενη σημασία* (αυξάνομαι)
- *της λεγόμενης αισθηματικής λογοτεχνίας* (λέγομαι)
- *την επικρατούσα ιδέα* (επικρατέω-ώ)
- *προκαλούν το ενδιαφέρον* (εν-διαφέρω)
- *συντετριμμένοι από θηριώδεις ταξικούς* (συντρίβομαι)
- *ο παρουσιαζόμενος σήμερα τόμος* (παρουσιάζομαι)
- *με μια ενδιαφέρουσα διαφορά* (εν-δια-φέρω)
- *φερόταν ως αναμεμειγμένος* (αρχ. ανα-μείγνυμαι)
- *της μετάφρασης ως δεσπόζουσας μορφής του διαλόγου* (δεσπόζω)

¹²⁶ Οι φράσεις με τις μετοχές της λόγιας παράδοσης, που καταχωρίζονται στον κατάλογο, είναι παρμένες από βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, φυλλάδια συνεδρίων κλπ. που κυκλοφορούν σήμερα.

ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1ο Κεφάλαιο

Τα επιρρήματα

§654. Γενικά. **Επιρρήματα** λέγονται οι άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν ένα ρήμα και δηλώνουν **τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό** κ.ά' π.χ. *έπεσε κάτω, φεύγει αύριο, γράφει καλά, μας αρέσει πολύ* κλπ.

Τα επιρρήματα προσδιορίζουν και επίθετα, ουσιαστικά και άλλα επιρρήματα: π.χ. *πολύ συνετός, στον πάνω όροφο, περάσαμε σχετικώς καλά* κλπ.

Κατά τη σημασία τους είναι τα επιρρήματα πέντε ειδών:

τοπικά, χρονικά, τροπικά, ποσοτικά, βεβαιωτικά (διστακτικά ή αρνητικά), που χρησιμεύουν να δώσουν στον λόγο μορφή βεβαιωτική, διστακτική ή αρνητική.

Από άλλην άποψη τα επιρρήματα των διάφορων ειδών μπορεί να χαρακτηριστούν σε: **ερωτηματικά, αναφορικά, θετικά, δεικτικά, αόριστα**.

I. Τοπικά

§655. Τα κυριότερα τοπικά επιρρήματα είναι τα ακόλουθα:

α') Ερωτηματικά: **πού;** (*από πού; για πού; κατά πού;*), (*σπάνια πούθε*)

β') Αναφορικά: *που, όπου, οπουδήποτε*.

γ') Θετικά: *εδώ, εκεί, παρακεί, παρέκει, αυτού, αλλού, παντού, κάπου, πουθενά, εδώθε, εκείθε, ολούθε, πάνω, επάνω, κάτω, χάμου ή χάμω, καταγής, μέσα (μες, §132, V), έξω, εμπρός, μπρος, μπροστά, πίσω, δεξιά, αριστερά, ψηλά, χαμηλά, κοντά, σιμά, πλάι, δίπλα, παράπλευρα, παράμερα, απόμερα, μακριά, αλάργα, αντίκρυ, κατάντικρυ, απέναντι, αγνάντια, γύρω, τριγύρω, ολόγυρα, ολόισια, περίγυρα, γύρωθε, εκτός (=έξω, μακριά), μεταξύ, αναμεταξύ, ανάμεσα, πέρα, αντίπερα, βόρεια, νότια, ανατολικά, δυτικά, πολλαχού (=σε πολλά μέρη) κλπ.*

δ') Τοπικά επιρρήματα είναι και άλλα, πιο συχνά στη λογοτεχνία (ποίηση-πεζογραφία): π.χ. *εντός, αυτού, ξοπίσω, ξερβά* (=αριστερά), καθώς και διάφορα σύνθετα σε *-ής, -ίς, -α*: *καταμεσής* (στη μέση ακριβώς), *κατακαμπής* (στη μέση του κάμπου), *μεσουρανίς, μεσοστρατίς* (στη μέση του δρόμου), *κατακέφαλα, κατάματα, κατάκορφα* (πάνω στην κορυφή), *κατάραχα* (πάνω στη ράχη του βουνού), *κατάστηθα, παραμάσχαλα* (στη μασχάλη), *πισωκάπουλα* (στα οπίσθια του ζώου) κλπ.

ε') Πολλά τοπικά επιρρήματα λέγονται συχνά μαζί με μιαν πρόθεση: π.χ. *για πάνω, κατά πίσω, από μπρος, από πέρα* κλπ.

ς') Τα τοπικά επιρρήματα παίρνουν συχνά το άρθρο και ισοδυναμούν τότε με επίθετα: π.χ. *η πίσω ράχη, το πάνω πάτωμα, ο πέρα μαχαλάς* κλπ.

Σημ. Μερικά τοπικά επιρρήματα συνηθίζονται και σε άλλη σημασία, προπαντός χρονική. Το τοπικό, π.χ., *κάπου* έχει χρονική συνήθως σημασία στο *κάπου κάπου*. Το *εκεί που* είναι χρονικός σύνδεσμος (*εκεί που έγραφα, μου ήρθε μια ιδέα*) κλπ.

II. Χρονικά

§656. Τα κυριότερα χρονικά επιρρήματα είναι:

α') Ερωτηματικά: *πότε; (για πότε; ως πότε;)*

β') Αναφορικά: *που, οπότε, οποτεδήποτε.*

γ') Θετικά: *ποτέ, πότε πότε, κάποτε, κάπου κάπου, πάντα, πάντοτε, άλλοτε, ολοένα, τότε, τώρα, αμέσως, ήδη, πια, μόλις, ακόμη, ακόμα, πάλι, ξανά, συχνά, συνήθως, αναμεταξύ και μεταξύ* (=εν τω μεταξύ), *τάχιστα, ύστερα, έπειτα, κατόπιν-κατόπι, πρώτα, πριν, πρωτίτερα, εξαρχής, απαρχής, νωρίς, αργά, γρήγορα, στην ώρα, εγκαίρως, μαζί (συγχρόνως), συνάμα, αδιάκοπα, τέλος, στο τέλος, τελικά, κιόλα ή κιόλας* (=ήδη, τώρα, τώρα πλέον), *χθες, προχθές, αντιπροχθές, σήμερα, εφές, ψες, απόψε, ανήμερα, αύριο, μεθαύριο, αντιμεθαύριο, πέρυσι, πέρσι, πρόπερσι, αντιπρόπερσι, φέτος, του χρόνου, πρώην* (=προγενέστερα, παλιότερα), *τέως* (=πριν από λίγο), *έκτοτε* (=από τότε κι έπειτα), *άπαξ* (=μόνο μία φορά) κ.ά..

δ') Χρονικά επιρρήματα είναι και άλλα, πιο συχνά στη λογοτεχνία: π.χ. *αποβραδís* (=από το βράδυ), *ολημερίς* (όλη τη μέρα), *ολονυχτίς* (όλη τη νύχτα), *ολοχρονίς* (όλο το χρόνο, συνέχεια, αδιάκοπα), *ότι* (=όταν), *ολοένα* (διαρκώς, συνέχεια, αδιάκοπα), *απόπασχα* (μετά από το Πάσχα), *απόλαμπρα* (μετά από τη Λαμπρή), *ξόλαμπρα* (μετά από τη Λαμπρή), *ξώπασχα* (μετά από το Πάσχα), *αποβδόμαδα* (μετά από τη βδομάδα που περνάμε), *απολείτουργα* (μετά από τη λειτουργία), *απομεσήμερα* (μετά από το μεσημέρι), *μεσοβδόμαδα* (στα μέσα της βδομάδας), *νυχτοήμερα* (νύχτα και μέρα), *ταχιά* (πρωί, αύριο πολύ πρωί), *σύνταχα* (πολύ νωρίς), *σύγκαιρα* (στον καιρό του, σύγχρονα), *πάρωρα* (αργά τη νύχτα, κοντά στα μεσάνυχτα [*πάρωρα* < *παρά ώρα* = σε προχωρημένη ώρα, πολύ αργά]) κ.ά.

ε') Ως χρονικά επιρρήματα μπορεί να θεωρηθούν και *μετοχές, όπως ζημερώνοντας, βραδιάζοντας, σουρουπώνοντας, νυχτώνοντας, ανατέλλοντας* κλπ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

(Οι αριθμοί παραπέμπουν σε σελίδες)

αγκύλες 112
 αγκύλες γωνιώδεις 112
 άκλιτα από κοινά ουσιαστ. 291
 άκλιτα από κύρια ονόματα 78, 292
 άκλιτα επίθετα 326
 άκλιτα μέρη του λόγου 581
 ακλίτων σχηματισμός 170
 ακρώνυμα και ακρωνύμια 82
 αλεξανδρινή κοινή 16-28
 αλλαγές της σημασίας-τα είδη τους 234
 αλλαγές των συνθετικών 209
 αλλαγή αρχικού φωνήεντος 123
 αλλαγή αδιάκοπη των σημασιών 233
 αλλαγή του γραμματ. είδους 169
 αλλάζει το γένος κατά τη σημασία 253
 αλφάβητο 9
 αμετάβατα ρήματα 402
 ανακεφαλ. πίνακας των αρσεν. 273
 ανακεφαλ. πίνακας των θηλ.. 282
 ανακεφαλ. πίνακας των ουδετ. 290
 αναλογικά αριθμητικά 359
 αναλογικών αριθμητ. διευκρινίσεις 362
 αναλογικών αριθμητ. κλίση 363
 αναλογικών αριθμητ. πίνακας 360
 ανάπτυξη συμφώνων 131
 αναφορικές αντωνυμίες 392
 ανδρωνυμικά ουσιαστικά 191
 ανεβάζουν τον τόνο στην παραλήγ. και στην προπαραλήγ. 227-8
 ανισοσύλλαβα ουδέτερα 288
 ανομοίωση συμφώνων 136
 ανομοίωση συλλαβών με αποβολή 138
 ανομοίωση συμφώνων με αποβολή 138
 ανομοίωση συμφώνων με τροπή 137
 αντέκταση φωνήεντος 129
 αντιδάνεια 126, 584, διασάφηση
 αντικειμενικά σύνθετα 209
 αντιμεταχώρηση φωνηέντων 130
 αντιστοιχία συμπλεγμάτων 146
 αντιστοιχία φθόγγων και γραμμάτων 52
 αντίστροφες γωνιώδεις αγκύλες 114
 αντώνυμα-αντίθετες λέξεις 239
 αντωνυμίες 379-400

αντωνυμίες και τελικό ν 141
 αντωνυμιών είδη 379
 άνω τελεία 90
 ανώμαλα επίθετα-ιδιόκλιτα 322
 ανώμαλα ουσιαστικά 291-301
 ανώμαλα ρήματα 567-574
 ανώμαλα υπερθετικά 331
 ανωμαλίες στην παθητ. μτχ. 565-6
 ανωμαλίες στον σιγματικό αόριστο 553-4
 ανωμαλίες στον άσιγμο αόριστο 557-9
 ανωμαλίες στον παθ. αόρ. και παθ. μτχ. 563
 αόριστες αντωνυμίες 396
 αοριστικό θέμα 428,555
 αοριστικός χαρακτήρας 428
 αόριστο άρθρο 245,139,340,342
 αόριστος παθητικός δευτερος 564-5
 απαρέμφατο 405-6
 απεικόνιση του προφορ. λόγου στη γραπτή παράστασή του 86
 απλολογία ή συλλαβ. ανομοίωση 138
 απλοποίηση φωνηέντων 129
 αποθετικά ρήματα 403
 αποβολή συμφώνων 131
 αποβολή φωνήεντος 122
 αποκοπή του α' συνθετικού 210
 αποκοπή φωνήεντος 120
 απόλυτα αριθμητικά 336
 απόλυτων αριθμητικών κλίση 340
 απόλυτων αριθμητικών πίνακας 337
 αποσιωπητικά 106
 απόστροφος 76
 απρόσωπα ρήματα 567-8
 άρθρο αόριστο 245
 άρθρο οριστικό 244
 αριθμητικά επίθετα 336-377
 αριθμητικά ουσιαστικά 336,363
 αριθμητικά λεξικά μορφήματα 215
 αριθμητικά ως α' συνθετικά 215
 αριθμητική προσέγγιση 346
 αριθμητικών διευκρινίσεις 354-372
 αριθμητ. επιθέτων αντιστοιχία 377
 αριθμητ. ουσιαστικών κλίση 364
 αριθμητ. ουσιαστικών πίνακας 365

- αριθμοί του ρήματος 425
 αριθμός των ουσιαστικών 255
 αρκτικόλεξα 82
 αρνητικά μόρια 612, 139-140
 αρσενικά σε –ας ισοσύλλαβα 263
 αρσενικά σε –ας ανισοσύλλαβα 264
 αρσενικά σε –ες ανισοσύλλαβα 268
 αρσενικά σε –ης ισοσύλλαβα 265
 αρσενικά σε –ης ανισοσύλλαβα 266
 αρσενικά σε –ος προπαροξύτονα 269-270
 αρσενικά σε –ούς ανισοσύλλαβα 268
 αρσεν. και θηλ. σε –ους αρχαιοκλίτα 269
 αρσενικά σε –τής με διπλό πληθ. 266
 αρσενικών κλίση 262
 αρχαία ελληνική περίοδος 7
 αρχ. ελλην. διάλεκτοι – είδη λογοτεχν. 13-14
 αρχ. στερεότυπες εκφράσεις στη ΝΕ 294
 αρχικά και τελικά γράμματα 53
 αρχικά φωνήεντα 122
 ασημείωτη δασύτητα 73-75
 άσιγμος αόριστος 554-559
 άτονες λέξεις ή προκλιτ. 71
 αττικισμός 27
 αύξηση του ρήματος 429
 αυτοπαθ. αντων. κλίση 389
 αυτοπαθείς αντωνυμίες 389
 αφαίρεση φωνήεντος 119
 αφηρημένα ουσιαστικά 248
 αφομοίωση συμφώνων 134
 αφομοίωση 125
 άφωνα γράμματα 61
 αχώριστα μόρια λαϊκά 201
 αχώριστα μόρια λόγια – πίνακας 202, 203
 βαθμοί του επιθέτου 328
 βάση για τη σύνθεση 172
 βάση για την παραγωγή 172
 βιβλιογραφία 617-618
 βοηθητ. ρήματα: έχω, είμαι 442-443
 βοηθητικά στοιχεία σχηματισμού ρήμ. 441
 βόρεια ιδιώματα 44
 βράχυνση φωνήεντος 126
 βυζαντινή γλώσσα 29, 33
 γένι ως α' συνθετικό 212
 γενική πτώση του πληθυντ. 260
 γένος των ουσιαστικών 249
 γλωσσικά επίπεδα του ελλην. λεξιλογ. 153
 γλωσσικό επίπεδο δεύτερο 156
 γλωσσικό επίπεδο πρώτο 154
 γλωσσικό επίπεδο τρίτο 159
 γλωσσικός διχασμός 29
 γνήσια σύνθεση 231
 γνωρίσματα της ελληνιστικής κοινής 20
 γνωρίσματα της μεσαιων. κοινής 34
 γνωρίσματα της ΝΕ κοινής 46
 γράμματα διπλά 55
 γράμματα άφωνα 61
 γράμματα της ελληνικής 51
 γραμματικό γένος 249
 γραμματικοί όροι 171
 γραμματικοί όροι 241
 γραφή 8
 γραφική παράσταση των ελλην. αριθμών 370
 γράφονται με κεφαλαίο στην αρχή 246
 γράφονται με μικρό στην αρχή 247
 γωνιώδεις αγκύλες 112
 δάκρυ ως α' συνθετικό 212
 δάνεια 126
 δασεία – ψιλή 75
 δασύτητα ασημείωτη 73-75
 δεικτικές αντωνυμίες 139, 391
 δε σχηματίζουν παραθετικά 333
 δεύτερο συνθετικό το αρσεν. σε –ος 228
 δεύτερο συνθετικό το επίθετο 224
 δεύτερο συνθετικό το επίρρημα 226
 δεύτερο συνθετικό το ρήμα 225
 δεύτερος όρος σύγκρισης 99
 δεύτερος παθητ. αόριστος 564
 δημιουργία της ελληνιστικής κοινής 16
 διαθέσεις του ρήματος 401
 διαίρεση και ονομασία των συμφώνων 57
 διαίρεση των αρχ. ελλην. διαλέκτων 7
 διαίρεση των ουσιαστικών 262
 διαλυτικά 77
 διαμόρφωση των ιδιωμάτων της ΝΕ 39
 διατήρηση του ευφωνικού τελικού ν 139-141
 διαφορά λόγιων από λ.λ. στη φων. μορφή 166
 διαφορά λόγιων από λ.λ. στη σημασία 165
 διαφορά λόγιων από τις λαϊκές λέξεις 165
 διαφορά σημασίας κατά τον αριθμό 257
 διαφορά συμφων. συμπλεγμάτων 144
 διμορφία της ΝΕ γλώσσας 37
 διπλά γράμματα 54
 διπλές παθητ. μετοχές 566
 διπλή παύλα 108
 διπλή τελεία 104
 διπλοί παθητικοί αόριστοι 565
 διπλοκατάληκτα 301
 διπλοκατάληκτα ζεύγη 301
 διπλόκλιτα 299
 διπλόμορφα 300

- διπλόμορφα φωνητικά 240
 διπλόμορφα: ο ένας τύπος κοινότερος 240
 διπλοσύνθ. και πολυσύνθ. λέξεις 230
 διπλοσχημάτιστα ρήματα 551
 διπλότυπα 173
 διπλότυπα σύνθετα 230
 διπλοτυπίες της ΝΕ 48
 δίστιγμο 104
 δίφθογγοι 58
 δίψηφα 55
 δίψηφα σύμφωνα 56
 δίψηφα φωνήεντα 55
 δίψηφο γγ 60
 εγκλίσεις απρόσωπες ρημ. 405
 εγκλίσεις προσωπικές ρημ. 405,423-4
 εγκλίσεις συντακτικές 425
 εγκλιτικές λέξεις 71
 εθνικά ουσιαστικά 188
 είδη των συνθέτων 205
 εισαγωγή 1
 εισαγωγικά 109
 έκθλιψη 117
 έκταση φωνήεντος 127
 ελλειπτικά αρσεν., θηλ., ουδέτ. 293
 ελλειπτικά επίθετα 325
 ελλειπτικά παραθετικά 332
 ελλειπτικά ρήματα 567
 ελληνικό λεξιλόγιο 13-16
 ελληνιστική γλώσσα 16-28
 ενάμιση 348
 ενάμισι 348
 ενεστωτικό θέμα 428,546
 ενεστωτικός ή αοριστ. χαρακτήρας 428
 ενθήματα 150
 ενικός μόνον ή προπάντων 255
 ενωτικό σημείο 78-80
 εξελικτικές παθήσεις φθόγγων 115
 επαγγελματικά ουσιαστικά 190
 επένθεση του j (γιωτ) 133
 επεξηγήσεις για απόλυτ. αριθμητ. 342-344
 επιδράσεις στο λεξιλόγιο της ΝΕ 48
 επίδραση από τη λατινική στη μεσαιωνική 29
 επίδραση της ελλην. σ' άλλες γλώσσες 48
 επίθετα άκλιτα 326
 επίθετα ανώμαλα-ιδιόκλιτα 322
 επίθετα ελλειπτικά 325
 επίθετα και τελικό ν 141
 επίθετα με διπλό συγκριτικό 329
 επίθετα παράγωγα από επίθετα 199
 επίθετα παράγωγα από επιρρήματα 200
 επίθετα παράγωγα από ουσιαστικά 197
 επίθετα παράγωγα από ρήματα 195
 επίθετα παρατακτικά σύνθετα 205-206
 επίθετα σε -άς, -ού, άδικο/-οúdικο 314
 επίθετα σε -ειος, -ειος/-εια, -ειο ισοσύλλ. 317
 επίθετα σε -ης, -α/-ισσα/-ούσα/-ού, -ικο 311
 επίθετα σε -ής, -ής, -ές σιγμόλ. αρχαιοκλ. 315
 επίθετα σε -ής, -ιά, -ί οξύτονα 310 και Σημ.
 επίθετα σε -ιός, -ιά, -ιό οξύτονα 306
 επίθετα σε -κός, -κιά/κή, -κό οξύτονα 308
 επίθετα σε -ος, -α, -ο παροξύτονα 305
 επίθετα σε -ος, -α, -ο προπαροξύτονα 305
 επίθετα σε -ος, -η, -ο παροξύτονα 303
 επίθετα σε -ός, -ή, -ό οξύτονα 302
 επίθετα σε -ος, -η, -ο προπαροξύτονα 303
 επίθετα σε -ός, -ιά, -ό οξύτονα 308
 επίθετα σε -ος, -ος/-α, -ο παροξύτ. 319
 επίθετα σε -ος, -ος/-η, -ο οξύτ. και παροξύτ. 320
 επίθετα σε -ποιός, -ποιός/-ποιά, -ποιό ισοσύλλ. 318
 επίθετα σε -ύς, -εία, -ύ οξύτονα 309
 επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ οξύτονα 309
 επίθετα υποκοριστ. σε -ούλης 313
 επιθέτου βαθμοί 328
 επιθέτου σχηματισμός 170
 επιθέτων λόγια παραγωγή 198
 επιθέτων λόγιες παραγ. καταλ. ατονημένες 198
 επιθέτων νεότερα λαϊκά παράγωγα 199
 επιθήματα 151
 επιρρήματα 581-591
 επιρρήματα αρνητικά 587
 επιρρήματα βεβαιωτικά 587
 επιρρήματα διστακτικά 587
 επιρρήματα παράγ. από επίθ., αντων, μτχ. 200
 επιρρήματα σε -α 583
 επιρρήματα σε -ως ή -ώς 584
 επιρρήματα σύνθετα παρατακτικά 207
 επιρρήματα συσχετικά 589-590
 επιρρήματα ως α' συνθετικά 220
 επιρρήματα ως προθέσεις 600
 επιρρηματικές φράσεις 589
 επιρρηματική χρήση ουσιαστικών 589
 επιρρημάτων παραθετικά 333
 επιρρημάτων παρατηρήσεις 589
 επιρρημάτων συγκεντρ. πίνακας 590-91
 επισημοποίηση της αττικής γλώσσας από τους Μακεδόνες 19
 επιτονισμός και στίξη 85
 επιφωνήματα 614-616
 επιφωνήματα από ονοματοποιίες 616

- επιφωνηματικές φράσεις 615
 ερωτηματικές αντωνυμίες 394
 ερωτηματικό 101
 εσωτερική συλλαβική αύξηση 430
 ετεροίωση φωνηέντων 126
 ετυμολογικό 153
 ζευγάρια από ομόχτες λέξεις 235
 -ήμιοι 347. ηχομιμητικές λέξεις 168
 θασυμαστικό 102
 θέμα ενεργητ. αορίστου 428,552,553
 θέμα παθ. αορ. και παθ. μετοχής 559-561
 θέματα αριθμητ. ως α' συνθετικών 367
 θέματα του ρήματος 427
 θέματα των ρημάτων 546
 θέση του τόνου στις λέξεις 72
 θηλυκά ζώων 251
 θηλυκά ισοσύλλ.-ανισοσύλλ. 274
 θηλυκά με διαφορετική λέξη 251
 θηλυκά ουσιαστ. ως β' συνθετικά 222
 θηλυκά σε -α 275
 θηλυκά σε -η 277
 θηλυκά σε -η αρχαιοκλίτα 278
 θηλυκά σε -ος αρχαιοκλίτα 280
 θηλυκά σε -ου 282
 θηλυκά σε -ω 280
 θηλυκά-τονισμός 276
 θηλυκών ανακεφαλ. πίνακας 282
 θηλυκών κλίση 274
 ιδιόκλιτα αρσεν., θηλ., ουδέτ. 294-301
 ιδιόκλιτα επίθετα ανώμαλα 322
 ιδιόκλιτα ουσιαστικοπ. θηλ. επίθ. 299
 ιδιόκλιτα ουσιαστικοπ. ουδέτ. επίθ. 298
 ιδιόκλιτα-αρχαιοκλίτα ουσιαστ. 297-298
 ιδιωματισμοί-ιδιωτισμοί 239
 ιδιωτισμοί-ιδιωματισμοί 239
 ινδοευρωπαϊκές γλώσσες 49
 ινδοευρωπαϊκή φάση 1
 ισοσύλλαβα ουδέτερα 283
 ισοσύλλαβα αρσενικά 262
 καθορισμός τόκου με αριθμητ. 345
 καθορισμός χρόνου με αριθμητ. 344
 κανόνας της τρισυλλαβίας 65
 κανόνες του μονοτονικού συστήματος 67
 κανόνες συλλαβισμού 64
 καππαδοκική διάλεκτος 43
 καταγωγή της ΝΕ γλώσσας 37
 καταγωγή των λέξεων 153
 καταλήξεις ρημ. 1ης συζ. ενεργητ. φωνής 445
 καταλήξεις ρημ. 1ης συζ. παθητ. φωνής 448
 καταλήξεις ρημ. 2ης συζ. ενεργητ. φωνής 451
 καταλήξεις ρημ. 2ης συζ. ενεργητ. φωνής 457
 καταλήξεις ρημ. 2ης συζ. παθητ. φωνής 454
 καταλήξεις ρημ. 2ης συζ. παθητ. φωνής 460
 κατάληξη ρήματος 427
 κατάλογος ανώμαλων ρημάτων 569-574
 κατάλογος μετοχών λόγ. παράδ. 576-9
 καταχρηστική παραγωγή 169
 καταχρηστική σύνθεση 231
 καταχρηστικοί δίφθογοι 58
 κατωϊταλική διάλεκτος 42
 κλασματικά αριθμητικά 347
 κληρονομημένα σύμφωνα στη ΝΕ 147
 κλίση απόλυτων αριθμητ. 340
 κλίση των αρσενικών 262
 κλίση των θηλυκών 274
 κλίση των ουδετέρων 283
 κλιτά και άκλιτα σύνθ. απόλ. αριθμητ. 351
 κοινά ονόματα 246
 κόμμα στην περίοδο 93
 κόμμα στην πρόταση 91
 κόμμα-παρατηρήσεις 100
 κόμμα-σύνδεσμος και 100
 κορωνίδα 80
 κράση 121
 κτητικά σύνθετα 208
 κτητικές αντωνυμίες 383
 κτητικών αντων. κλίση 384-8
 κύρια ονόματα 246
 κυριολεξία και μεταφορά 233
 λαϊκές λέξεις στη ΝΕ 48
 λαϊκή και λόγια παραγωγή 174
 λαϊκή και λόγια σύνθεση 174
 λατινικοί αριθμοί 372
 λατινικών αριθμών πίνακας 374
 λέξεις 62
 λέξεις αγγλικές 160
 λέξεις αλβανικές 156
 λέξεις ανατολίτικες 154
 λέξεις αντιδάνεια 163
 λέξεις από άλλες χώρες 162
 λέξεις από βαλκανικές χώρες 156
 λέξεις αραβικές 158
 λέξεις αρχικές ή ΙΕ 154
 λέξεις γαλλικές 159
 λέξεις γερμανικές 161
 λέξεις γράφονται με δύο λέξεις 63
 λέξεις γράφονται με μία λέξη 62
 λέξεις εβραϊκές ή αραμαϊκές 155
 λέξεις ηχομιμητικές 168
 λέξεις ιταλικές 157

- λέξεις λαϊκές 164
 λέξεις λαϊκές και λόγιες στη σύνθεση 176
 λέξεις λαϊκές και λόγιες στην παραγωγή 176
 λέξεις λατινικές 155
 λέξεις λόγιες 164
 λέξεις λόγιες αρχαίες 164
 λέξεις λόγιες νεόπλαστες 164
 λέξεις με ασημειώτη δασύτητα 73
 λέξεις με δύο θέματα 173
 λέξεις νεολογισμοί 164
 λέξεις ξένες 159
 λέξεις πολωνικές 163
 λέξεις προελληνικές 154
 λέξεις σλαβικές 156
 λέξεις ταξιδιάρικες-αντιδάνεια 163
 λέξεις τουρκικές 157
 λεξικά μορφήματα αριθμητ. ως α' συνθετ. 367
 λεξικών μορφημάτων διευκρινίσεις 369
 λεξιλόγιο της μεσαιων. κοινής 36
 λόγ. σύνθ. από ουδέτ. σε -μα ως β' συνθ. 224
 λόγ. σύνθεση από ουσιαστικά 224
 λόγ. σύνθ. με ανωμαλίες στο θέμα 214
 λόγ. σύνθ. με ανωμαλίες στο συνδετ.φ. 220
 λόγ. σύνθ. με διάφορα φωνήεντα 213
 λόγ. σύνθ. που σημαίνουν επαγγέλματα 231
 λόγια σύνθεση 211
 λόγια σύνθεση 213
 λόγια σύνθεση 221
 λόγια σύνθεση 225
 λόγιες λέξεις στη ΝΕ 48
 μεγεθυντικά ουσιαστικά 186
 μελλοντικοί χρόνοι 422
 μέρη του λόγου 241
 μεσαιωνική (βυζαντινή) ελληνική γλώσσα 29
 μεσαιωνική (βυζαντινή) κοινή-πηγές 33
 μέση ως α' συνθετικό 212
 μεταβατικά ρήματα 402
 μεταγενέστ. ελλην. γλώσσα-ελληνιστική 16
 μετάθεση 126
 μετάθεση συμφώνων 133
 μετάπτωση μορφημάτων των λέξεων 130
 μετατοπίσεις του τόνου 66
 μεταφορά και κυριολεξία 233
 μεταφορές συχνότατες 234
 μετοχές λαϊκές 406
 μετοχές λόγιας παράδοσης 575-9
 μετοχές λόγιες 409
 μετοχές παθητικές διπλές – διασάφ. 566
 μετοχή 406
 μετοχή επιθετική ενεστ. 408
 μετοχή επιρρηματική πρκμ. 408
 μετοχή παθ. πρκμ. ως β' συνθ. 226
 μετοχών λόγ. παράδοσης κατάλογος 576-9
 μετοχών λόγιων κλίση 412
 μετοχών τονισμός 419
 μιάμιση 348
 -μισι 347
 μισός, μισή, μισό 347
 μονοτονικό σύστημα 67
 μόρια αρνητικά 610,139-140
 μόρια που ανήκουν στα επιρρήμ. (ευχετικά, προτρεπτικά, δεικτικά) 588
 μόρια σαν και ως 585
 μόρια: σημασία-προέλευση-χρήση 610-613
 μορφή των συνθέτων 209
 νεοελληνικά ιδιώματα 43
 νεοελληνικές διάλεκτοι 41-43
 νεοελληνική γλώσσα 37
 νεοελληνική κοινή 46
 νότια ιδιώματα 45
 ξενικές επιδράσεις στην ΑΕ 14
 ξενικές επιδράσεις στην ελληνιστική κοινή 25
 ξενική επίδραση στη μεσαιωνική 36
 ο αττικισμός 27
 ο τόνος διαλύει τα δίψηφα φωνήεντα 70
 ο τόνος του εγκλιτικού 72
 οικογένειες λέξεων 175
 ομόηχα ή ομώνυμα 235
 όμοια σύμφωνα 59
 ομοιωματικά 81
 ομώνυμα ή ομόηχα 235
 ονόμ. και ρήμ. που κρατούν τον τόνο 229
 ονομασία και διαίρεση των συμφώνων 57
 ονομασία των λέξεων από τον τόνο 71
 ονομασία των συλλαβών μες στις λέξεις 63
 ονόματα εκφρασμένα με παράγ. αριθμ. 366
 ονόματα λόγ. σύνθ. σε -ος 229
 ονόματα παρατακτικά σύνθετα 205
 ονοματοποιία ή ονοματοποιημένες λ. 168
 ορθογραφικά σημεία 76
 ορθογώνια παρένθεση 52 σημ., 112
 οριστικών αντωνυμιών κλίση 389
 οριστικές αντωνυμίες 390
 οριστικό άρθρο 244
 ουδέτερα ανισοσύλλαβα 288
 ουδέτερα ισοσύλλαβα 283
 ουδέτ. ανισοσύλλαβα σε -μα 288
 ουδέτ. ισοσύλλ. σε -ο τονισμός 284
 ουδέτ. σε -ας, -ώς 289
 ουδέτ. σε -ι 285-286,296-297

- ουδέτ. σε -ος αρχαιοκλίτα 287
 ουδέτ. σε -σιμο, -ξιμο, -ψιμο 289
 ουδέτ. υποκορ. σε -ακι, -ούλι 285
 ουδετέρων ανακεφαλ. πίνακας 290
 ουδέτερα σε -μα ως β' συνθετικά 223
 ουδετέρων κλίση 283
 ουσιαστ. λόγ. σύνθ. σε -ος 229
 ουσιαστικά αφηρημένα 248
 ουσιαστικά θηλ. με μετακίνηση τόνου 194
 ουσιαστικά με δύο γένη 252
 ουσιαστικά παράγ. από επίθετα 193
 ουσιαστικά παρατακτικά σύνθετα 206
 ουσιαστικά περιληπτικά 248
 ουσιαστικά συγκεκριμένα 248
 ουσιαστικό ως β' συνθετικό 221
 ουσιαστικού σχηματισμός 169
 ουσιαστικών διαίρεση 262
 ουσιαστικών επιρρημ. χρήση 589
 ουσιαστικών καταλήξ. με διάφ. σημασίες 191
 ουσιαστικών κλίσεις τρεις 258
 ουσιαστικών σπανιότ. παραγ. καταλήξεις 194
 πάθη διψήφων μες στο θέμα 125
 πάθη δίψηφων φωνέντων 116
 πάθη συμφώνων 131
 πάθη συνδετικού φωνήεντος 210
 πάθη φθόγγων 115
 πάθη φωνέντων 116
 πάθη φωνέντων μες στο θέμα 125
 παράγωγα ουσιαστικά από ουσιαστικά 184
 παράγωγα ουσιαστικά από ρήματα 180
 παράγωγα ρήματα από άκλιτα 180
 παράγωγα ρήματα από ονόματα 178
 παράγωγα ρήματα από ρήματα 178
 παραγωγή 178
 παραγωγή και σύνθεση 171
 παραγωγικά στοιχεία ατονημένα 174
 παραθετικά επιρρημάτων 334
 παραθετικά μετοχών 333
 παραθετικών σχηματισμός 329, 332
 παράλειψη του τελικού ν 139
 παράλληλα ρήματα 549-550
 παράλληλες παραγ. καταλήξεις 175
 παράλληλες παραγ. συνθέσεις 175
 παρασύνθ. λέξεις γεννημ. από δύο λέξεις 231
 παρασύνθετα 230
 παρατακτικά σύνθετα ονόματα 205-206
 παρατακτικά σύνθετα επιρρήματα 207
 παρατακτικά σύνθετα ρήματα 206
 παρατηρήσεις για εσωτερ. αύξηση 441
 παρατηρήσεις καταλήξεων ενεστώτα 548
 παρελθοντικοί χρόνοι 421
 παρένθεση 105
 παρένθεση ορθογώνια 112
 παρεπόμενα του ρήματος 426
 παροντικοί χρόνοι 420
 παρόνυμα 235
 παύλα 107
 παύλα διπλή 108
 περιεκτικά ουσιαστικά 188
 περιεχόμενα XIII
 περιληπτικά ουσιαστικά 248
 περίοδοι της ιστορίας της ελλην. γλώσσας 1
 πηγές της ελληνιστικής κοινής 26
 πηγές της μεσαιωνικής κοινής 33
 πίνακας λόγιων αχώρ. μορίων 203
 πίνακας προσδιοριστικών συνθέτων 208
 πίνακας των συμφώνων 58
 πληθυντ. μόνον ή προπάντων 256
 πληθυντ. των οικογεν. ονομάτων 272
 πολλαπλασιαστ. αριθμητ. διευκρινίσεις 358
 πολλαπλασιαστ. αριθμητ. κλίση 359
 πολλαπλασιαστικά αριθμητικά 357
 ποντιακή διάλεκτος 42
 ποσότητα ή χρόνος συλλαβών 65
 ποσοτικά επιρρήματα 587
 προθέσεις 592
 προθέσεις από τη λόγια παράδοση 598-9
 προθέσεις που συντίθενται ή όχι 592
 προθέσεις ως α' συνθετικά 220
 προθέσεις ως μαθηματικοί όροι 599
 προθέσεων σημασίες 593-598
 προθέσεων φθογικά πάθη 593
 προθετικές εκφράσεις 599-600
 προθήματα 150
 προκλιτικές λέξεις 71
 πρόλογος V
 προπαροξ. αρσ. σε -ος ισοσύλλαβα 270
 προσδιοριστικά σύνθετα 207-208
 προσδιοριστικών συνθέτων πίνακας 208
 προστακτικής σχηματισμός 424
 προσφύματα από την ΑΕ στη ΝΕ 149
 προσωδία 72
 προσωπ. αντων. επαναληπτική 382
 προσωπ. αντων. παρατηρήσεις 381
 προσωπ. αντων. προληπτική 382
 προσωπ. αντων. δυνατοί -αδύν. τύποι 379-380
 προσωπ. αντωνυμιών κλίση 380
 πρόσωπα του ρήματος 425-6
 προσωπικές αντωνυμίες 379
 προτακτικά- άκλιτες λέξεις 78

- πρόταξη φωνήεντος στην αρχή 123
 προφορά του **σ, ς** εμπρός από ηχηρά σύμφ. 142
 προφορά τελικού **ν** εμπρός από άηχα σύμφ. 142
 προφορά του **υ** ως **ου** 125
 πρώτο συνθετικό-επίθετο 211
 πρώτο συνθετικό-επίθετο σε **-ύς** 212
 πρώτο συνθετικό-ουσιαστικό 211
 πρωτοελληνική φάση 6
 πτώσεις, γένος και αριθμός 242
 ρήμα ως **α'** συνθετικό 219
 ρήματα 2ης συζ. παθητ. φωνής σε:
 -όμαι, -άσαι, -άται 460
 -ομαι, -είσαι, -είται 463
 -ώμαι, -άσαι, -άται 466
 ρήματα 2ης συζ.-ενεργ. και παθ. φων. 496
 ρήματα 401-579
 ρήματα αμετάβατα 402
 ρήματα ανώμαλα 568-574
 ρήματα αποθετικά 403-4
 ρήματα απρόσωπα 567-8
 ρήματα ελλειπτικά 567
 ρήματα μεταβατικά 402
 ρήματα παράλληλα 549-50
 ρήματα σε **-αίνω, -άρω (-έρνω)** 556
 ρήματα συνδετικά και παρεμφερή 543-5
 ρήματα συνηρημένα-ιδιόκλιτα 530
 ρήματα σύνθετα παρατακτικά 206
 ρήματα της 1ης συζυγίας 546-7
 ρήματα της 2ης συζυγίας 547
 ρήματα υποκοριστικά 208
 ρήματα-απαρέμφατο 405-6
 ρήματα-γενικά 401
 ρήματα-διαφορ. σημασία κατά φωνή 404
 ρήματα-εγκλίσεις απρόσωπες 405-6
 ρήματα-εγκλίσεις προσωπικές 405
 ρήματα ελλειπτικά της λόγιας παράδοσης 496
 ρηματικά επίθετα σε **-τος** 195
 ρηματικά λόγια επίθετα σε **-τός** 229
 ρηματ. λόγια επίθ. σε **-σιμος, -ξιμος, -ψιμος** 196
 ρηματικά λόγια επίθετα σε **-τέος** 196
 ρήματος διαθέσεις 401-2
 ρήματος θέματα 427-8
 ρήματος κατάληξη 427
 ρήματος παρεπόμενα 426
 ρήματος πρόσωπα 425-6
 ρήματος φωνές 403
 ρήματος χαρακτήρας 428
 ρημάτων ανώμαλων κατάλογος 569
 ρημάτων κατάλογος – 1η συζυγία 493
 ρημάτων σύνθ. με προθέσεις – κατάλογος 432
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία 469
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία ενεργ. φωνή 475
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία ενεργ. φωνή 481
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία ενεργ. φωνή 487
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία παθητ. φωνή 472
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία παθητ. φωνή 478
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία παθητ. φωνή 484
 ρημάτων κλίση-1η συζυγία παθητ. φωνή 490
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία ενεργ. φωνή 497
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία ενεργ. φωνή 503
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία ενεργ. φωνή 509
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία ενεργ. φωνή 515
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία ενεργ. φωνή 521
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία παθητ. φωνή 500
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία παθητ. φωνή 506
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία παθητ. φωνή 512
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία παθητ. φωνή 518
 ρημάτων κλίση-2η συζυγία παθητ. φωνή 524
 ρημάτων παρατηρήσεις 1ης συζυγίας 494-6
 ρημάτων παρατηρήσεις 2ης συζυγίας 527
 ρινικά συμπλέγματα 60
σ εμπρός από ηχηρά σύμφωνα 59
σαν και **ως** 585
 σημασία συγκεκριμένη-αφηρημένη 233
 σημασία των χρόνων στην οριστική 420
 σημεία ορθογραφικά 76
 σημεία στίξης 87
 σιγματικός αόριστος 552
στάχ ως **α'** συνθετικό 212
 στερεότυπες εκφράσεις 294
 στίξης σημεία 88
 στοιχεία σχηματισμού ρημάτων 427
 συγκεκριμένα ουσιαστικά 248
 συγκεντρ. πίνακ. αραβ. ελλ. λατ. αριθμών 375
 συγκεντρ. πίνακας επιρρημάτων 590-591
 συγκεντρωτικός πίνακας επιθέτων 321
 συγκοπή φωνήεντος 120
 συγκοπτικό σημείο 82
 συγκριτικό διπλό επιθέτων 329
 συγκριτικού σχηματισμός 329
 συγχώνευση συμφώνων της ΑΕ στη ΝΕ 147
 συζυγίες ρημάτων 444
 συλλαβή 63
 συλλαβική ανομοίωση ή απλολογία 138
 συλλαβική αύξηση 429
 συλλαβισμός 63-64
 συλλαβισμού κανόνες 64
 συμπλέγματα ντζ, ντσ 56
 συμπλέγματα ρινικά 60
 συμπλέγματα συμφωνικά 144

- συμπλεγμάτων αντιστοιχία 146
 συμφυρμός 124
 σύμφωνα 53
 σύμφωνα δίψηφα 56
 σύμφωνα κληρονομημένα στη ΝΕ 147
 σύμφωνα τελικά 54
 συμφωνικά συμπλέγματα 144
 συμφωνικά συμπλέγματα στα ΑΕ 146
 συμφωνικών συμπλεγμάτων διαφορά 144
 συμφώνων ανάπτυξη 131
 συμφώνων ανομοίωση 136
 συμφώνων αφομοίωση 134
 συμφώνων μετάθεση 133
 συμφώνων πάθη 131
 συμφώνων πίνακας 58
 συμφώνων συγχώνευση της ΑΕ στη ΝΕ 147
 συμφώνων τροπή της ΑΕ 147
 συναίρεση 116
 συναλοιφή στη συμμορφορά 121
 σύνδεσμοι 601-609
 σύνδεσμοι αιτιολογικοί 603
 σύνδεσμοι αναφορικοί 605
 σύνδεσμοι αντιθετικοί 602
 σύνδεσμοι αποτελεσματικοί 604
 σύνδεσμοι διαχωριστικοί 601
 σύνδεσμοι διστακτικοί 604
 σύνδεσμοι ειδικοί 603
 σύνδεσμοι εναντιωματικοί 605
 σύνδεσμοι επεξηγηματικοί 603
 σύνδεσμοι παρατακτικοί 601
 σύνδεσμοι παραχωρητικοί 605
 σύνδεσμοι συμπερασματικοί 602
 σύνδεσμοι συμπλεκτικοί 601
 σύνδεσμοι τελικοί 604
 σύνδεσμοι υποθετικοί 604
 σύνδεσμοι υποτακτικοί 603
 σύνδεσμοι χρονικοί 603
 σύνδεσμος βουλευτικός 605
 σύνδεσμος συγκριτικός 604
 συνδέσμων διασάφηση 607
 συνδέσμων πίνακας 606
 συνδετικά και παρεμφερή ρήματα 543-5
 συνδετικά / συνθετικά φωνήεντα άλλα 213-214
 συνδετικό σημείο 80
 συνδετικό / συνθετικό φωνήεν 209-10, 213-14
 συνδυασμοί *αν*, *εν* 59
 σύνθεση με αχώριστα μόρια 201
 συνηρ. ιδιόκλιτων ρημάτων χρόνοι 542
 συνηρ. ιδιόκλιτα ρημ. κλίση 530-541
 συνηρημένα-ιδιόκλιτα ρήματα 530
 σύνθ. επίθ. σε *-ης, -ος, -ης* ως β' συνθετ. 223-5
 σύνθεση 201-232
 σύνθεση και παραγωγή 171
 σύνθεση λέξεων-σημασία 205
 σύνθεση λόγια 211
 σύνθεση λόγια 213
 σύνθεση με προθέματα 201
 σύνθετα ρήμ. με α' συνθετ. πρόθεση 432
 σύνθετα ρήματα παρατακτικά 206
 συνίζηση 116
 συντακτικές εγκλίσεις 425
 συντομογραφίες-σύμβολα XXIX-XXXII
 συνώνυμα 237
 συνωνύμων σημασία 237
 συστολή δίψηφου φωνήεντος 129
 συσχετικές αντων. - πίνακας 400
 συσχετικά επιρρήματα 589-590
 συσχετικές αντωνυμίες 400
 σχηματισμός ακλίτων 170
 σχηματισμός από άσιγμο αόρ. 561-3
 σχηματισμός επιθέτου 170
 σχηματισμός ουσιαστικού 169
 σχηματισμός συνθέτου σε *-ιος, -ια, -ιο* 225
 σχηματισμός του θηλυκού 250
 σχηματισμός των λέξεων 168
 τα μόρια *σαν* και *ως* 585
 τακτικά αριθμητικά επίθετα 352
 τακτικών αριθμητ. διευκρινίσεις 354
 τακτικών αριθμητικών κλίση 356
 ταυτόσημα - ταυτόσημες λέξεις 238
 τελεία διπλή 104
 τελεία στιγμή-τελεία 88
 τελικά γράμματα 54
 τελικά σύμφωνα 54
 τελικό ευφωνικό *ν* γενικώς 139-141
 τελικό *ν* στα επίθετα 141
 τελικό *ν* στις αντωνυμίες 141, 139
 τελικό *ν*-διασαφήσεις 139
 τονικά παρώνυμα 236
 τονικά παρώνυμα συγγενικά 236
 τονικό σημάδι-οξεία 66-72
 τονισμός μετοχών 419
 τονισμός των μετοχών του παθητ. ενεστ. 307
 τονισμός των προπαροξύτωνων επιθ. 307
 τονισμός των προπαροξύτωνων ονομάτων 271
 τονισμός των συνθέτων 226
 τόνος διαλύει τα δίψηφα φωνήεντα 70
 τόνος του εγκλιτικού 72
 τόνου μετατοπίσεις 66-72

τοπικά επιρρήματα 581-2
τοπικά ουσιαστικά 187
τρεις κλίσεις των ουσιαστικών 258
τρεισήμισι-τρεισήμισι-τριάμισι 349
τρισυλλαβίας κανόνας 65
τροπή συμφώνων της ΑΕ 147
τροπή συμφώνων του α' συνθετικού 211
τροπή του αρχικού ο- σε ω- 224
τροπή του [ι] (ι, η, υ, ει) σε ε 125
τροπικά επιρρήματα 583-584
τρόποι των χρόνων 422-3 και 424
τσακωνική διάλεκτος 42
τυπολογικό 241
υπερθετικού σχηματισμός 330
υποδιαστολή 76
υποκοριστικά ουσιαστικά 184-186
υποκοριστικές καταλήξεις 22-3, 184-6
υποκοριστικά ρήματα 208
υποτακτικής σχηματισμός 424
ύφος-τρόπος-ποιόν ενέργειας 424
φθογγικά πάθη προθέσεων 593
φθόγγοι 51, 52 και σημ.
φθογγολογικό 51
φθόγων πάθη 115
φράσεις με γενική πτώση 261

φυσικό γένος 249
φυσιογνωμία της μεσαιων. γλώσσας 29
φωνές του ρήματος 403
φωνήεντα 53
φωνήεντα αρχικά 122
φωνήεντα δίψηφα 55
φωνήεντων πάθη 116
φωνητ. διπλοτυπία φωνήεντος 125
φωνητικά διπλόμορφα 240
χαϊδευτικά ουσιαστικά 184
χαρακτήρας θέματος, 242, ρήματος 428
χαρακτηριστικό των ξένων λέξεων 158
χασμωδία 115
χρονικά επιρρήματα 582-3
χρονική αύξηση 430
χρόνοι μελλοντικοί 422
χρόνοι μονολεκτ. και περιφραστ. 419
χρόνοι παρελθοντικοί 421
χρόνοι παροντικοί 420
χρόνοι στην οριστική-πίνακας 423
χρόνοι στις άλλες εγκλίσεις 423
χρόνοι του ρήματος 419
χρόνος ή ποσότητα συλλαβών 65
ψιλή-δασεία 75